

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Olga Brabcová

Hnutí vapsů

Bakalářská práce

Praha 2008

Bakalářská práce

Autor práce: **Olga Brabcová**

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Luboš Švec, CSc.**

Oponent práce: **Doc. PhDr. Jiří Vykoukal CSc.**

Datum obhajoby: **2008**

Hodnocení: **1**

Bibliografický záznam

BRABCOVÁ, Olga. *Hnutí vapsů*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2008. 43 s. Vedoucí bakalářské práce Doc. PhDr. Luboš Švec, CSc.

Anotace

Bakalářská práce „Hnutí vapsů“ pojednává o estonském extrémně pravicovém hnutí, které na počátku třicátých let získalo obrovskou popularitu. Tato popularita byla způsobena specifiky estonského vývoje, stejně jako celoevropskými trendy. Hnutí *vapsů* bylo původně nepolitická organizace, která se starala pouze o zájmy veteránů z estonské války za nezávislost, ale postupně se vyvinula v plnohodnotnou politickou stranu. Obratem byla referenda o nové estonské ústavě. Estonsko bylo parlamentní demokracií, ve které měla výkonná moc minimální pravomoci, což začalo způsobovat problémy zvláště během velké hospodářské krize. Změnu ústavy podporovala většina společnosti, ale její konkrétní podoba se stala předmětem politického boje. *Vapsové* dokázali ze své pozice „čestných a nezainteresovaných válečných hrdinů“ přesvědčit voliče, že právě jejich návrh pomůže Estonsku z krize. Po vítězství v ústavním referendu, se *vapsům* podařilo zvítězit také ve volbách do městské samosprávy. Jejich vítězné tažení mělo pokračovat i v prezidentských volbách. Tyto volby měly být přelomové, protože funkce prezidenta s rozsáhlými výkonnými pravomocemi vznikla až podle nové ústavy *vapsů*. Odpůrci *vapsů* však neoponechali nic náhodně a v roce 1934 provedl Konstantin Päts státní převrat. Hnutí se ještě naposledy pokusilo zasáhnout do politického boje pokusem o státní převrat, ale ten byl prozrazen a jeho organizátoři byli uvězněni. Po nastolení autoritativního režimu zmizelo hnutí stejně rychle, jako se objevilo.

Annotation

Bachelor thesis „The vaps movement“ deals with Estonian extreme-right movement that won the huge popularity at the beginning of thirties. Popularity of movement was caused by specific characteristics of Estonian development and European trends. *Vaps* movement was originally non-political organization that was interested only in the concerns of veterans of Estonian war of independence, but it developed in genuine

political party. The turning point was the referendum about Estonian constitution. Estonia was parliamentary democracy with powerless executive and it caused problems especially in the time of the Great depression. The amendment of constitution had general support in the society but the concrete changes were the reason for political fights. *Vaps* were able to use their position of “honest and uninterested war heroes” and persuade the voters that the *vaps* amendment is the best and that it would help to get Estonia out of crisis. They won not only in referendum but also in the municipal elections. Their victories should have continued in presidential election. The presidential election should have been the turning point, because the function of president with extensive executive power was created by the new *vaps* constitution. Opponents of *vaps* did not want to let *vaps* rule and in 1934, Konstantin Päts carried out the *coup d'état*. The movement tried to get power in their own unsuccessful *coup d'état* but it came out and the organizers were arrested. After the authoritarian regime took power the *vaps* movement disappeared as fast as it appeared.

Klíčová slova

Estonsko, *vaps*, extrémní pravice, meziválečné období, referendum, ústava.

Keywords

Estonia, *vaps*, extreme right, interwar era, referendum, constitution.

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne

Olga Brabcová

Obsah

HNUTÍ VAPSŮ, bakalářská práce

BIBLIOGRAFICKÝ ZÁZNAM.....	I
ANOTACE.....	I
ANNOTATION.....	I
<i>Klíčová slova</i>	ii
<i>Keywords</i>	ii
PROHLÁŠENÍ.....	III
OBSAH.....	I
1 ÚVOD.....	1
2 POLITICKÁ A EKONOMICKÁ SITUACE ESTONSKA 1920-1932.....	5
2.1 ÚSTAVA 1920.....	5
2.2 POLITICKÁ SITUACE.....	6
2.2.1 <i>Politické strany v Estonsku</i>	6
2.2.2 <i>Politické dění do hospodářské krize</i>	8
2.3 EKONOMICKÁ SITUACE.....	10
2.3.1 <i>Pozemková reforma</i>	10
2.3.2 <i>Hospodářská krize</i>	11
2.4 NÁRODNOSTNÍ A SOCIÁLNÍ STRUKTURA SPOLEČNOSTI.....	12
3 VZNIK VAPSŮ A JEJICH PŘEMĚNA NA POLITICKOU STRANU, OSOBNOSTI Hnutí	13
3.1 PŮVOD NÁZVU.....	13
3.2 VZNIK VAPSŮ.....	14
3.2.1 <i>Motiv boje za nezávislé Estonsko</i>	14
3.2.2 <i>Předchůdci vapsů</i>	15
3.2.3 <i>Přeměna zájmové organizace na politickou stranu</i>	15
3.3 OSOBNOSTI Hnutí A JEJICH VLIV NA VÝVOJ VAPSŮ.....	16
3.3.1 <i>Artur Sirk (1900-1937)</i>	17
3.3.2 <i>Andreas Larka (1879-1943)</i>	20
3.3.3 <i>Hjalmar Mäe (1901-1978) a kolaborace vapsů s nacisty</i>	21
4 ÚSTAVNÍ KRIZE A KAMPAŇ K PREZIDENTSKÝM VOLBÁM 1934.....	22
4.1 ÚSTAVNÍ REFERENDA.....	22
4.1.1 <i>První dvě referenda</i>	23
4.1.2 <i>Referendum k ústavě vapsů</i>	24
4.1.3 <i>Sociální základna vapsů</i>	25
4.2 ÚSTAVA VAPSŮ 1934.....	26
4.3 MÍSTNÍ A PREZIDENTSKÉ VOLBY.....	27
4.3.1 <i>Volby do místní samosprávy</i>	28
4.3.2 <i>Prezidentské volby</i>	29
5 PÄTSŮV PŘEVRAŤ A JEHO DŮSLEDKY PRO VAPSŮ.....	30
5.1 PREVENTIVNÍ PŘEVRAŤ 12. 3. 1934.....	30
5.2 SOUDNÍ PROCESY A „OBDOBÍ MLČENÍ“.....	31
5.2.1 <i>Soudní procesy a pokus o puč</i>	31
5.2.2 <i>Období mlčení</i>	32
6 IDEOLOGIE Hnutí.....	33
6.1 IDEOLOGIE.....	33
6.2 KONTAKTY SE ZAHRANIČÍM.....	36
6.2.1 <i>Lapua</i>	36

Bakalářská práce

6.2.2	<i>Vztah k Itálii a fašismu</i>	37
6.2.3	<i>Vztah k Německu</i>	38
7	ZÁVĚR	39
8	BIBLIOGRAFIE	40
	SUMMARY	42
	SEZNAM PŘÍLOH	1
	PŘÍLOHY	1
	<i>Příloha č. 1: Výsledky parlamentních voleb 1919-1932 podle počtu získaných křesel (tabulka)</i>	<i>1</i>
	<i>Příloha č. 2: Výsledky hlasování v ústavních referendech (tabulka)</i>	<i>2</i>
	<i>Příloha č. 3: Registrovaná nezaměstnanost v Estonsku mezi lety 1927-1935 (tabulka)</i>	<i>3</i>
	<i>Příloha č. 4: Národnostní složení Estonska (tabulka)</i>	<i>3</i>
	<i>Příloha č. 5: Počet podpisů získaných prezidentskými kandidáty (tabulka)</i>	<i>4</i>
	<i>Příloha č. 6: Výsledky voleb do místní vesnické samosprávy (tabulka)</i>	<i>4</i>
	<i>Příloha č. 7: Městské obyvatelstvo v Estonsku (tabulka)</i>	<i>4</i>

1 Úvod

Téma bakalářské práce jsem si vybrala na základě svého zájmu o Estonsko, a také protože se domnívám, že hnutí *vapsů* bylo v celoevropském měřítku unikátní a zaslouží si větší pozornost. Extrémně pravicové hnutí *vapsů* získalo obrovskou popularitu a pravděpodobně by dokázalo vyhrát parlamentní volby. Na jeho vznik a vývoj měla vliv historická zkušenost Estonska, politická situace a specifické národnostní a společensko-ekonomické podmínky v Estonsku. Všechny tyto odlišné faktory, které daly vzniknout *vapsům*, bych chtěla podrobněji zkoumat a analyzovat. Podle mého názoru bylo hnutí *vapsů* jedinečné, což bych chtěla svou prací dokázat. Budu se zabývat vývojem hnutí a jeho přeměnou v nejsilnější politickou stranu Estonska. Mým cílem bude dále zkoumat domácí a zahraniční kořeny hnutí a zjistit, do jaké míry bylo ovlivněno z jiných zemí.

Hlavním problémem mé práce byla jazyková nedostupnost estonských textů, stejně jako celkově nepříliš rozsáhlá bibliografie vztahující se k hnutí *vapsů*. Hlavním zdrojem informací mi byla kniha estonského autora Andrese Kasekampa, *The radical right in interwar Estonia*, která mi pomohla se mnohem lépe zorientovat ve zkoumané problematice a byla stěžejní publikací pro mou práci. Mnou sledovaným obdobím se dále zabývají knihy od polského historika Piotra Łossowského a estonského autora Tõnu Parminga. Ostatní texty, které jsem použila, jsou převážně syntézy dějin Estonska, případě Pobaltí.

Hnutí *vapsů* bylo vždy vnímáno rozporuplně, a to se odráží i v jeho hodnocení jak širokou veřejností, tak odbornou literaturou. Jeho současníci za hranicemi v něm většinou viděli fašistické hnutí blízké svými myšlenkami nacistickému Německu. Čím levicovější přesvědčení, tím více byli *vapsové* vnímáni jako hrozba. Po druhé světové válce bylo chápání *vapsů* jako fašistů ještě častější. Například sovětská literatura se k *vapsům* stavěla jako k jasným fašistům spolupracujícím s nacisty a jako pro takové pro ně měla pouze ideologické odsouzení. Mezi estonskými emigrantskými autory byly aktivity hnutí užívány k ospravedlnění Pätsova převratu a kritika autoritativního režimu byla vnímána jako kritika estonského státu.¹

Postupem času se převážně negativní hodnocení z většiny textů vytrácí, ale až kniha Andrese Kasekampa provádí celkovou a nezaujatou analýzu *vapsů*. Kasekamp dochází

k závěru, že *vapsově* nebyli fašisté, ale extrémně pravicové hnutí, které sice bylo hrozbou pro estonskou demokracii, ale není možné jednoznačně říci, že by se po volbách ještě více zradikalizovalo. Hnutí se mohlo adaptovat na nový systém a stát se normální politickou stranou. V tomto kontextu je dobré si uvědomit, že autoritativní režim, který trval až do roku 1940, nezavedli *vapsově*, ale dodnes populární Konstantin Päts.

Z důvodu jazykové dostupnosti jsem nevyužila německé publikace, ale pouze knihy anglické, polské, ruské a francouzské. Kniha Andrese Kasekampa, *The radical right in interwar Estonia*, je hlavním zdrojem, o který se má práce opírá. Je to jediná anglicky psaná kniha, která shrnuje veškeré současné poznatky o tomto problému a její autor čerpal z estonských archivů. Kasekamp si uvědomuje nedostatky v předchozí literatuře a svou knihou chce „napravit ... zanedbání a vyvrátit některé přetrvávající stereotypy.“² Kasekamp se staví k většině ostatních autorů, zabývajících se tímto tématem, značně skepticky. Jedním z mála, kterého vyzvedává, je Tõnu Parmin, ale i jeho kritizuje, že co se týká *vapsů*, příliš zjednodušuje. To samé vytýká i ostatním autorům, ze kterých jsem čerpala, jako například historikům Georgu von Rauchovi a Toivo Raunovi.³

Jak už jsem již uvedla, většinou jsem vycházela z knihy *The radical right in interwar Estonia*, a to díky její jazykové dostupnosti a rozsahu, ve kterém se *vapsy* zabývá. Snažila jsem se u jiných autorů nalézt odlišný názor, než který zastává Kasekamp a následně jednotlivé názory porovnat. Kasekamp má většinu svých tvrzení podloženou estonskými zdroji, které nejsou příliš známé, a proto přichází s některými novými tvrzeními, se kterými jsem se u jiných autorů nesečkala.⁴

Mezi autory, ze kterých jsem čerpala, patří Georg von Rauch. Tento původem baltický Němec ve své práci charakterizuje *vapsy* jako hnutí, u kterého se po vzoru Lapui rychle vyvinuly fašistické rysy.⁵ Jeho kniha shrnuje celé meziválečné období ve třech pobaltských státech, a proto se nemůže zabývat jednotlivými detaily. Z jeho knihy vyplývá, že Pätsův převrat byl ospravedlnitelný, protože *vapsově* by se k moci dostali

¹ Ilmjärv, M.: *Silent submission: formation of foreign policy of Estonia, Latvia and Lithuania: period from mid-1920s to annexation in 1940*, Stockholm University Dept. of History, 2004, str. 25.

² Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia*, Macmillan Press, Houndmills 2000, str. 3.

³ Tamtéž, str. 2.

⁴ Často cituje nebo se vymezuje například k Reinu Marandimu, *Must-valge lipu all. Vabadussõjalaste liikumine Eestis 1929-1937. I. Legaalne periood (1929-1934)*, Studia Baltica Stockholmiensia 6 (Uppsala, 1991); *II. Illegaalne vabadussõjalus (1934-1937)*, Studia Baltica Stockholmiensia 18 (Uppsala, 1997). Velmi často čerpá přímo z archivů. Jedním názorů, se kterým jsem se jinde nesečkala, je například Marandiho názor na smrt Sirka: Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia*, ..., str. 118.

⁵ von Rauch, G.: *The Baltic states : the years of independence : Estonia, Latvia, Lithuania, 1917-1940*, Hurst, London 1995, str. 149.

buď legálně, nebo v případě prohry silou. Podobný názor mají i estonští emigrantští autoři. Mezi prvními poválečnými publikacemi vydanými v angličtině, byla kniha estonského emigranta Evalda Uustalu, *The History of Estonian people*, která vyšla v roce 1952. Magnus Ilmjärv, estonský historik zabývající se mezinárodními vztahy, ji uvádí mezi několika knihami estonských emigrantských autorů (spolu s Tõnu Parmingem, Toivo Raunem a Reinem Marandim), které podle jeho názoru dosáhly vědeckého standardu.⁶ Uustalu se staví výrazně proti *vapsům*, ale Pätse kritizuje o poznání méně. *Vapsy* obviňuje z užívání totalitních metod v propagandě jejich návrhu ústavy a tvrdí, že během prezidentské předvolební kampaně získaly rysy nacistické strany.⁷ Pokud nepočítáme marxistické autory, Uustalu se je jedním z nejostřejších kritiků *vapsů*. Jeho kniha přesto zůstává užitečným zdrojem informací.

Mezi další významné estonské emigrantské autory patří Tõnu Parming a Toivo Raun. Tõnu Parming se zaměřuje nejen na politickou, ale i na ekonomickou a sociální analýzu estonské společnosti a snaží se určit původ krize parlamentarismu. Používá k tomu exaktnější přístup než většina autorů - v jeho práci je mnoho užitečných grafů a tabulek. Užší zaměření na pád liberální demokracie a vzestup autoritativního režimu v Estonsku mu umožňuje věnovat *vapsům* poměrně velký prostor, což jeho knihu činí pro mou práci velmi důležitou. Naproti tomu kniha Toivu Rauna, *Estonia and the Estonians* se zabývá celými estonskými dějinami, a nemůže proto zkoumat *vapsy* příliš do hloubky. Stejně jako podobná díla se přirozeně více zaměřuje na estonský parlamentarismus a Pätsův autoritativní režim a *vapsy* vidí jako přechod mezi těmito dvěma obdobími. Přesto nabízí opět trochu odlišný pohled, protože se tématem zabývá z jiného úhlu pohledu – toto období je pro ni jenom zlomkem dějin estonského národa. Jeho kniha se shoduje s poznatky většiny autorů a je tedy užitečným neutrálním shrnutím, které se v zásadních tvrzeních s nikým nerozhází. Velmi podobně jako knihu Toivo Rauna lze charakterizovat také knihu *History of Estonia* od současného estonského historika Matiho Laura. V ní jsou *vapsové* pouze krátkou epizodou v dějinách Estonska, a jako takovým jim není věnováno příliš mnoho prostoru.

Sovětští autoři se k *vapsům* staví ze striktně marxistických pozic, a proto je jejich hodnocení značně schematické. Už jen to, že v jeho čele stáli účastníci války za nezávislost a bylo částečné financování z darů bohatých estonských podnikatelů, činilo hnutí nepřátelským vůči Sovětskému svazu. V knize G. Naana, *Istorija Estonskoj*

⁶ Ilmjärv, M.: *Silent submission: formation of foreign policy of Estonia, Latvia and Lithuania ...*, str. 21.

⁷ Uustalu, E.: *The history of Estonian people*, Boreas Publishing, London 1952, str. 203-4.

SSR: (*S devnejšich vremen do našich dnej*) z roku 1958 je hnutí hodnoceno jako fašistické a spolupracující s nacistickým Německem.⁸ I v novější sovětské knize od estonského marxistického historika Juhana Kahka, *Istorija Estonskoj SSR*, vydané v roce 1987, se hodnocení hnutí v podstatě shoduje s předchozím autorem, a to přesto, že se autor snaží o podrobnější analýzu důvodů vzestupu popularity *vapsů*.

Další velmi užitečnou knihou, jsou *Kraje bałtyckie na drodze od demokracji parlamentarnej do dyktatury (1918-1934)* od Piotra Łossowského. Podrobně se zabývá celým obdobím, a přestože se jeho názory často rozcházejí s Kasekampem, jeho kniha je velmi přínosnou prací, která vnáší do problému odlišný úhel pohledu. Stejně jako sovětské historikové se domnívá, že *vapsové* byli fašisté a udržovali vztahy s nacisty, ale celé období velmi podrobně a přínosně analyzuje. Jediná česká relevantní publikace zabývající se *vapsy*, je kniha Luboše Švece *Dějiny pobaltských zemí*, která se však zabývá dějinami všech tří pobaltských států, a z toho důvodu nemůže hnutí věnovat větší pozornost.

Mezi současné estonské autory píšící anglicky a zabývající se tímto obdobím patří Magnus Ilmjärv, který je autorem knihy *Silent submission: formation of foreign policy of Estonia, Latvia and Lithuania: period from mid-1920s to annexation in 1940*. Hlavním tématem jeho knihy je zahraniční politika, a protože aktivity *vapsů* měly přirozeně svůj ohlas i v cizině, je jeho komentář důležitý ke komplexnějšímu pochopení významu hnutí. Zabývá se zejména vztahy *vapsů* s nacisty a obavou Sovětského svazu z možného uchopení moci estonskými „fašisty“.

Poměrně velkou část své práce se věnuji úvodu do problematiky, tedy politické a ekonomické situaci Estonska od jeho vzniku do začátku třicátých let. Myslím si, že je to opodstatněné, protože tím chci ukázat kořeny hnutí a lépe vysvětlit důvody jeho vzniku. Ultraliberální parlamentní systém, stejně jako vliv ekonomické krize a společenská situace, společně utvářely prostředí, které umožnilo vznik *vapsů*. Naopak se příliš nevěnuji osudu hnutí po Pätsově převratu. Vyhlášení výjimečného stavu bylo pro hnutí velkou ranou a následné úspěchy autoritativního režimu ho zatlačily do defenzivy. Pokus o puč a události, které následovaly, jen dokončily proces postupné ztráty vlivu *vapsů* na estonskou společnost. Nezabývám se ani obdobím druhé světové války. V ní již hnutí *vapsů* nehraje žádnou roli, protože kolaborantská „vláda“ jednala sama za sebe.

⁸ Naan, G., I.: *Istorija Estonskoj SSR : (S devnejšich vremen do našich dnej)*, druhé vydání, Estonskoje gosudarstv. izdat., Tallinn 1958, str. 543.

O tomto období se zmíním pouze v souvislosti s osobností Hjalmara Mäeho, abych dokázala své předchozí tvrzení, že *vapsové*, jako organizace, s nacisty nekolaborovali.

Hlavní část své práce budu analyzovat hnutí *vapsu* a události estonských dějin, které se k němu vztahují. To mi umožní celé hnutí lépe pochopit a uvědomit si některé skutečnosti, které nemusí být na první pohled zřejmé. Díky tomu pak budu schopná odpovědět na otázky, které jsem nastolila v úvodu.

2 Politická a ekonomická situace Estonska 1920-1932

2.1 Ústava 1920

Estonsko nebylo nikdy v historii samostatné, což se také výrazně promítlo do charakteru nového státu. Obyvatelstvo nemělo dostatek zkušeností s demokracií, ani fungováním alespoň autonomního celku. Samostatný stát vznikl až díky událostem první světové války a „nezkušenost“ jeho obyvatel ovlivnila směr, jakým meziválečný stát směřoval.

Volby do estonského ústavodárného shromáždění proběhly v roce 1919, tedy ještě během probíhající války za nezávislost.⁹ Účast ve volbách byla vysoká, volilo 80% voličů, což je nejvíce za celé meziválečné období. Volby vyhrály levicové a centristické strany, které měly v Ústavodárném shromáždění naprostou převahu. Ze 120 křesel jich na pravici (v této době v podstatě pouze Pätsův Svaz zemědělců) a národnostní menšiny (německá, švédská a ruská) zbylo pouze 12. Předsedou shromáždění byl zvolen sociální demokrat August Rei.

Před přijetím definitivní ústavy byla v říjnu 1919 schválena radikální pozemková reforma a konečná ústava Estonské republiky vstoupila v platnost v prosinci 1920. Nová ústava byla vyjádřením idealismu a ultraliberálního optimismu levice a centra a stala se příkladem extrémního parlamentarismu. Při jejím vzniku se shromáždění inspirovalo ústavami Francie a výmarského Německa.

Výrazné středolevé složení ústavodárného shromáždění ovlivnilo podobu estonské ústavy, protože levicovní a centrističtí poslanci chtěli, aby byla výkonná moc výrazně omezena. Vláda byla zodpovědná *Riigikogu* (parlamentu), stejně jako ministři a *Riigivanen* (doslova Starší státu). *Riigivanen* měl funkci předsedy vlády a zároveň plnil některé úkoly hlavy státu - například ho reprezentoval navenek. *Riigikogu* mohlo

⁹ Válka za nezávislost probíhala v letech 1918-1920.

vyslovit nedůvěru vládě nebo jejím jednotlivým členům. Vláda byla zcela závislá na aktuálním poměru sil v *Riigikogu* a fakticky byla spíše jeho komisí. Funkce hlavy státu chyběla úplně – její povinnosti byly rozděleny mezi již zmiňovaného *Riigivanena*, mluvčího *Riigikogu* a vládu jako celek. Funkce prezidenta nevznikla hlavně z toho důvodu, že levicový poslanci měli strach z přílišné koncentrace moci v rukou jednoho člověka. Proti pravomocem exekutivy byly pravomoci zákonodárné moci značně rozsáhlé.

Zákonodárná moc se skládala z jednokomorového parlamentu, *Riigikogu*, který měl 100 členů. Volby probíhaly každé 3 roky a aktivní i pasivní právo měli všichni muži a ženy nad 20 let. Volilo se proporčním systémem a nebyl stanoven žádný volební census. Charakteristickým znakem estonského parlamentarismu, byla možnost referenda a lidové iniciativy. K oběma bylo nutné získat podpisy alespoň 25 000 občanů. Referendum mohlo proběhnout u přijímání všech důležitých zákonů a při změně ústavy bylo povinné. Pokud se v referendu občané vyslovili proti rozhodnutí *Riigikogu*, následovalo jeho rozpuštění a nové volby.¹⁰

2.2 Politická situace

2.2.1 Politické strany v Estonsku

Estonské politické strany nebyly strany v pravém slova smyslu, ale spíše společenství lidí se shodnými názory na některé ekonomické a sociopolitické otázky.¹¹ Žádná z politických stran nebyla schopná překonat rozdíl mezi městem a vesnicí ani mezi jednotlivými třídami.¹² Jedinou stranou, která měla jasně danou ideologii, byla sociální demokracie, ale i ta od ní s každými volbami částečně ustupovala.¹³

Mezi nejvlivnější strany patřil Svaz zemědělců (*Põlumeeste kogud*), který byl agrární pravicovou stranou. Vznikl již v roce 1917 a sdružoval bohaté farmáře a členy bohatší estonské buržoazie, která sice nebyla příliš početná, ale zato vlivná. Jednalo se většinou o lidi, kteří měli kořeny na venkově, ale udělali kariéru v armádě nebo zbohatli

¹⁰ Tématem ústavy z roku 1920 se zabývá např.: Miljan, T.: *Historical dictionary of Estonia*, Scarecrow Press, Lanham 2004, str. 140-142, Švec, L.: *Dějiny pobaltských zemí*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, str. 178-179 a 230 a Laur, M.: *History of Estonia*, Avita, Tallinn 2004, str. 229-230.

¹¹ Laur, M.: *History of Estonia*, ..., str. 228.

¹² Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy and The Rise of Authoritarianism in Estonia*, Contemporary political sociology series, SAGE publications, London/Beverly Hills, 1975, str. 23.

¹³ von Rauch, G.: *The Baltic states: the years of independence ...*, str. 95.

obchodováním. Většina voličů (93% hlasů v roce 1932) se rekrutovala z venkovských oblastí, což ale neznamená, že by celý venkov podporoval pouze Svaz zemědělců. Hlasy zde získávaly také strany centra, Sociální demokraté nebo po svém vzniku i Strana kolonistů – podpora Svazu zemědělců se však s postupem času zvyšovala.¹⁴

Svaz zemědělců v čele s Konstantinem Päsem v Ústavodárném shromáždění hlasoval proti pozemkové reformě. Strana totiž reprezentovala hlavně bohaté estonské statkáře, tedy ty, kteří měli půdu již před reformou. Přesto tato strana na reformě nejvíce „vydělal“ – po provedení reformy se venkov celkově posunul více „doprava“, tedy směrem ke konzervativnějšímu myšlení. Ideologie agrárníků viděla město jako centrum korupce a všeho zla proti „morálně čistému venkovu“. Po vzniku Strany kolonistů se, přes značnou rivalitu v době hospodářské krize, obě strany sloučily a vytvořily Sjedenocnou zemědělskou stranu (*Ühinenud Põllumeeste Erakond*), která se stala nejsilnější stranou v *Riigikogu*. Do získání naprosté většiny jí chybělo 8 křesel. I tak se tato uskupení, kvůli otázce devalvace estonské koruny, po roce rozpadlo.¹⁵

Strana kolonistů (*Asunike Koondis*) vznikla na počátku 20. let oddělením od Strany práce a byla přímým důsledkem pozemkové reformy. Její ideologie byla podobná Svazu zemědělců, ale jejími voliči byli převážně rolníci, kteří získali půdu díky pozemkové reformě. Strana kolonistů byla čistě stavovskou organizací a její program se zabýval pouze problémy drobných rolníků.

Klasickou centristickou stranou byla Lidová strana (*Eesti rahvaerakond*), která byla nejstarší estonskou stranou. Jednalo se o umírněnou liberální stranu, která byla součástí skoro každé vlády a byla velmi výrazně svázána s osobou politika Jaana Tõnissona. Mezi její voliče patřila hlavně inteligence, městská buržoazie a někteří rolníci. Na začátku dvacátých let se od Lidové strany se oddělila Křesťanská strana lidová (*Kristlik Rahvaerakond*), která byla nespokojená se slábnoucí rolí církve ve státě. Její vliv však postupem času klesal, a tak se v roce 1931 opět spojila s Lidovou stranou. Další stranou, která se s Lidovou stranou sloučila, byla v roce 1932 centristická Strana práce (*Eesti Töörakond*), která byla ze všech výše zmiňovaných nejvíce „nalevo“ a její voliči byli hlavně z řad maloburžoazie.¹⁶

Strana, která vznikla sloučením centristických stran, se jmenovala Národní strana středu (*Rahvuslik Keskerakond*). Její voličskou základnou bylo město a byla

¹⁴ Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy ...*, str. 18-19.

¹⁵ Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia, ...*, str. 15-16.

¹⁶ Laur, M.: *History of Estonia, ...*, str. 229.

hlasem střední třídy - v roce 1932 získala 43% městských hlasů, což bylo více než sociální demokraté. Jejím hlavním problémem bylo příliš velké ideologické rozpětí stran, které ji vytvořily. Bylo pro ni těžké efektivně spolupracovat s levicí i s pravicí a zároveň nebyla schopná se přesněji ideologicky vymezit. To vedlo k tomu, že během hospodářské krize v Estonsku chyběla silná centristická strana.¹⁷

Nejsilnější levicovou stranou byla Estonská sociálně demokratická strana (*Eesti sotsialistik tööliste partei*), což byla typická sociálně demokratická strana, jejímž cílem bylo vybudovat socialismus nenásilnou cestou a jejíž členové byli průmysloví dělníci a nejchudší městské a vesnické vrstvy.¹⁸ Jejím předsedou byl August Rei. Vzhledem k tomu, že Estonsko bylo agrární zemí,¹⁹ v absolutních číslech získala sociální demokracie největší počet hlasů od venkovských voličů – pokud si však porovnáme procentuální zisk hlasů ve městech a na venkově, populárnější byla ve městech. V roce 1920 se v souladu s direktivami Druhé internacionály stáhla z vlády a naprostou většinu parlamentního období strávila v opozici. V letech 1920 a 1923 získávala Estonská komunistická strana (*Eestimaa kommunistik partei*) hlasy na úkor demokratické levice, a proto se sociální demokraté museli zaměřit více na centristické voliče.²⁰ Odliv hlasů pokračoval po celé parlamentní období a to nejen ve prospěch komunistů, ale i agrárních stran a *vapsů*.

Komunistická strana byla formálně nezávislá od roku 1920, ale fakticky byla vedená z Moskvy. Po neúspěšném puči v roce 1924 byla zakázána, ale už samotný puč znamenal v podstatě sebezničení strany. Na konci 20. let měla jen 300 členů, z čehož polovina byla ve vězení a jejich počet na svobodě se neustále zmenšoval.²¹ Strana byla tak slabá, že v krizi parlamentarismu, která měla nastat, nehrála žádnou aktivní roli.²²

V *Riigikogu* figurovaly ještě další menší strany, které však nehrály příliš významnou roli. Mezi ně patřily například strany národnostních menšin: Baltskoněmecká strana (*Baltisaksa Erakond*) a Ruský národní svaz (*Vene rahvuslik liit*).²³

2.2.2 Politické dění do hospodářské krize

¹⁷ Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy ...*, str. 22-23.

¹⁸ Laur, M.: *History of Estonia, ...*, str. 229.

¹⁹ Příloha č. 7: Městské obyvatelstvo v Estonsku, str. 5.

²⁰ Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy ...*, str. 21-22.

²¹ Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia, ...*, str. 17.

²² Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy ...*, str. 13.

²³ Příloha č. 1: Výsledky parlamentních voleb 1919-1932 podle počtu získaných křesel, str. 1.

Od prvních voleb do *Riigikougu* až po Pätsův převrat v roce 1934 probíhal pozvolný příklon voličů k pravicovým stranám. Tato změna měla své kořeny v pozemkové reformě, protože její úspěch znamenal uklidnění zradikalizovaného venkova. Noví rolníci s vlastní půdou již nevolili levice, ale agrární strany, které lépe ochránily jejich nové zájmy. Přesto bylo rozložení sil v *Riigikougu* po celou dobu poměrně stabilní – přibližně třetinu získala levice, třetinu centristické stany a zbylou třetinu pravice.

Při takovémto rozložení mandátů bylo jasné, že pro vytvoření vlády bude nutný vznik koalice. Přestože se do *Riigikogu* dostalo relativně hodně stran, tak nejdůležitější politická uskupení byla stále stejná: sociální demokraté, strany středu a agrárníci. Tyto strany měly dohromady 83% – 90% křesel a demokratický střed a pravice se ve většině případů dohodly na vládě.²⁴ Nedůvěru vzbuzovalo, že po rozpadu koalice byla nová vláda většinou složena z těch samých stran. Přestože tedy byly u moci většinou ty samé strany, tak mezi lety 1921-1931 byla průměrná doba trvání vlády 11 měsíců. Diskontinuita vládnutí byla tedy poměrně výrazná, ale na druhou stranu v kontextu tehdejší Evropy to nebyl až tak špatný výsledek.²⁵ Parlamentní systém provázely tradiční nešvary, jako korupce, prosazování úzkých stranických zájmů a zpolitizování běžných legislativních záležitostí. Nedostatek zkušeností s demokracií a absence parlamentní tradice situaci příliš nezlepšovaly.

Největší hrozbou pro meziválečné Estonsko byl pokus o komunistický puč. 1. 12. 1924 okolo 300 mužů napadlo vládní budovy, komunikační centra a vojenské jednotky v Tallinnu. Pokus o puč byl ale během několika hodin potlačen, protože jak armáda, tak dělníci zůstali loajální k vládě.²⁶ Na tom, že akce byla řízena z Moskvy, se shoduje většina autorů.²⁷ Pokus o komunistický převrat byl pro Estonsko zásadní. Z puče se stal symbol, který provázel republiku po celou její meziválečnou existenci, a komunisté byli označeni za nepřítel číslo jedna. Strana se v podstatě sama zdiskreditovala a aktivně již nehrála žádnou významnější roli. Velmi dobře však posloužila jako strašák, který byl využíván k různým politickým cílům.

Po pokusu o puč v roce 1924 vznikla jediná vláda v historii republiky, ve které byli členové všech politických stran. Vědomí společné hrozby pomohlo k přijetí zákonů na ochranu státu, byly vyřešeny některé ekonomické problémy, obnovena domobrana

²⁴ Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy ...*, str. 10 a 17.

²⁵ Laur, M.: *History of Estonia, ...*, str. 231.

²⁶ Tamtéž, str. 232.

²⁷ Např. Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy ...*, str. 12 a Raun, T.: *Estonia and the Estonians*, Hoover Institution Press, Stanford 2001, str. 115.

(*Eesti Kaitseliit*) a schválena kulturní autonomie menšin, které se tak měly stát zainteresovanější na existenci státu.²⁸ Shoda však netrvala příliš dlouho a po odeznění nebezpečí se vlády opět začaly střídat v rychlém sledu za sebou. Když nastala hospodářská krize, nespokojenost obyvatelstva s politickou situací vzrostla.

2.3 Ekonomická situace

Před první světovou válkou bylo Estonsko jednou z nejrozvinutějších částí carského Ruska. Obrovský ruský trh dovoloval extensivní rozvoj průmyslu, který byl na estonské poměry předimenzovaný. Estonský průmysl byl na Rusku závislý – přicházely z něho suroviny a odcházela tam produkce. Nemalé škody napáchala i první světová válka, po které zůstalo ochromené hospodářství a velké dluhy. Počáteční plány o Estonsku, jako obchodního mostu mezi Evropou a sovětským Ruskem, definitivně padly po opuštění NEPu (Nové ekonomické politiky) a Estonsko se muselo vyrovnat nejen se ztrátou trhu, ale i s neschopností konkurovat západoevropským průmyslovým výrobkům.

Přesto se zpočátku zdálo, že hospodářskému rozvoji nového státu nestojí nic v cestě. Počátkem 20. let však propukla ekonomická krize, která vedla až k pádu estonské marky a zavedení estonské koruny. Krize byla provázena vysokou nezaměstnaností, ale již v roce 1924 začala odeznívat a druhá polovina 20. let byla opět obdobím prosperity. Vlády se po krizi zaměřily více na podporu zemědělství a upustily od upřednostňování průmyslu. Vývoz zemědělských výrobků stoupal a krize v zemědělství byla poměrně rychle zažehnána. Průmysl se vzpamatovával hůře. Kvůli nemožnosti prodat své výrobky továrny často fungovaly jen na částečný výkon a nezaměstnanost dělníků byla značným problémem.

V druhé polovině 20. let nastala stabilizace jak politická, tak ekonomická. Estonsko se z velké části zbavilo dědictví carského hospodářství, rozvinulo strukturu vhodnou pro nezávislý stát a mohlo začít s integrací do evropské ekonomiky. Do začátku třicátých let byla reorientace hospodářství dokončena.²⁹

2.3.1 Pozemková reforma

²⁸ Laur, M.: *History of Estonia, ...*, str. 232.

²⁹ Laur, M.: *History of Estonia, ...*, str. 226-7 a Kahk, J., Tarvel, E.: *An economic history of the Baltic countries*. No. 20. Stockholm: Studia Baltica Stockholmiensia, 1997. str. 103-118 a 135.

Pozemková reforma zásadně změnila tvář estonského venkova. Před jejím provedením bylo 58% zemědělské půdy v rukou převážně německých velkostatkářů a 2/3 zemědělského obyvatelstva nemělo půdu vůbec. Estonská reforma patřila k nejradikálnějším v Evropě. 96,5% všech statků bylo znárodněno a rozděleno mezi rolníky.³⁰ Tento krok znamenal obrovský impuls pro zemědělství – dokonce i sami autoři reformy byli překvapeni, jak byla úspěšná.³¹ Noví vlastníci půdy se sdružovali do družstev, která umožňovala rozvoj hospodaření orientovaného na export do západní Evropy. Družstevnictví bylo přímo podporované státem. Ze zaostalého systému před první světovou válkou se stalo rozvinuté a produktivní zemědělství, které bylo na špičkové evropské úrovni.³²

Reforma měla několik bezprostředních dopadů na estonskou společnost a hospodářství. Protože byla schválena ještě v době války za nezávislost, posílila ochotu bojovat za nový stát, který rolníkům daroval půdu, a zároveň neutralizovala vliv komunistické propagandy. Reformou vznikla nová skupina svobodných rolníků, která měla být základem nového státu. Stát zároveň zbavil ekonomické a politické moci baltskoněmeckou menšinu.³³

2.3.2 Hospodářská krize

Velká hospodářská krize zasáhla Estonsko v roce 1930. Nejdříve se projevila v zemědělství, které postihla propadem cen zemědělských produktů a následným zavedením cel v zemích, do kterých Estonsko vyváželo.³⁴ Nejhorší byla situace v letech 1932-33, kdy krize vyvrcholila ve stejné době jak na venkově, tak ve městech. Byla to také doba největší politické nestability. Jako i v ostatních zemích zasažených krizí, následovalo zhoršení životní úrovně. Nejhuře postižení byli dělníci, ale protože Estonsko bylo agrární zemí, tak tento problém nebyl palčivý pro většinu obyvatelstva. Nejpočetnější společenská třída, třída drobných venkovských rolníků, se dostala do finančních problémů kvůli nemožnosti prodat své zemědělské výrobky. V praxi však byla situace lepší, než se zprvu zdálo, protože jednotlivé farmy fungovaly jako rodinné jednotky, které byly soběstačné. Nově nabytý společenský status svobodných rolníků, o který se tak báli, tedy nebyl ohrožen.

³⁰ von Rauch, G.: *The Baltic states : the years of independence* ..., str. 87-88.

³¹ Laur, M.: *History of Estonia*, ..., str. 225.

³² Švec, L.: *Dějiny pobaltských zemí*, ..., str. 195.

³³ Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy* ..., str. 24-25.

Problémem byla nezaměstnanost, která byla největší v zimě mezi lety 1932-1933, kdy bylo nezaměstnaných kolem 45 000 lidí. Co se týká struktury nezaměstnanosti, tak velká část nezaměstnaných byli zemědělstí nebo průmysloví dělníci z malých a středních podniků a drobní obchodníci a podnikatelé. Také nezaměstnanost mezi úředníky byla vyšší než průměr, což zasáhlo hlavně městskou střední třídu.³⁵

2.4 Národnostní a sociální struktura společnosti

Estonsko bylo etnicky „nejčistším“ státem Pobaltí – více než 80% jeho obyvatel byli etničtí Estonci. Ruské obyvatelstvo žilo většinou na kompaktně osídleném území na hranici se Sovětským svazem nebo roztroušené ve velkých městech (Tallinn, Narva, Tartu) a bylo druhou nejpočetnější etnickou skupinou. Německé obyvatelstvo žilo převážně ve městech, nejvíce v Tallinnu, ve kterém žilo 40% všech estonských Němců. Další menšiny už nebyly příliš početné a dosahovaly maximálně 1% z celkového počtu obyvatelstva Estonska. Jednalo se o Švédy, Lotyšy (žijící hlavně v příhraničních oblastech) a Židy.³⁶

V meziválečném období probíhala pomalá urbanizace, a to protože díky růstu hospodářství nebyl ekonomický růst měst tak rychlý a úspěšná pozemková reforma udržela lidi na venkově. Estonská střední třída ve městech se po získání nezávislosti stala početnější, protože nezávislost znamenala vytvoření množství pracovních pozic, které generují střední třídu. Střední třída vznikla i na venkově a její součástí byli hlavně samostatní rolníci. Tato složka estonské společnosti byla nejpočetnější a v době krize k ní patřila většina estonského obyvatelstva.

Společenský status městské střední třídy byl krizí nejvíce ohrožen a její obraná reakce směřovala proti revoluci a tedy i demokratickým svobodám, které byly revolucí získány. Parlamentní systém byl považován za původce problémů.

Před velkou hospodářskou krizí pracovalo v zemědělství 47% pracovní síly a 22% pracujících bylo zaměstnáno v průmyslu. Z toho bylo 65% dělníků. Dělnická třída nebyla příliš početná a navíc byla rozdělena mezi vesnickou a městskou složku. Většina

³⁴ Laur, M.: *History of Estonia*, ..., str. 233.

³⁵ Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy* ..., str. 33-36 a přesná čísla: Příloha č. 3: Registrovaná nezaměstnanost v Estonsku mezi lety 1927-1935, str. 3.

³⁶ Etnickým složením obyvatelstva se zabývá: von Rauch, G.: *The Baltic states: the years of independence* ..., str. 81-84. Přesné etnické složení Estonska: Příloha č. 4: Národnostní složení Estonska, str. 3.

„dělníků“ žila ve městech a byla ve skutečnosti drobnými řemeslníky, což ji psychologicky řadí spíše k městské střední nebo nižší třídě. Vyšší třída byla příliš malá na to, aby byla významná, a proto v krizi parlamentarismu nehrála výraznější roli.³⁷

Celkově lze o estonské společnosti říci, že většina obyvatel žila na venkově a patřila k venkovské střední třídě. Ve městech žila pouze necelá třetina obyvatelstva a její většina se řadila k městské střední třídě. Dělnická třída nebyla tak významná vzhledem ke svému rozdělení mezi město a vesnici a také díky tomu, že její část se považovala spíše za městskou střední třídu než za proletariát.

3 Vznik *vapsů* a jejich přeměna na politickou stranu, osobnosti hnutí

3.1 Původ názvu

Zkratka *vaps* vznikla z estonského *vabadussõdalane*, což znamená veterán z války za nezávislost. Jednalo se o lidové označení, které bylo všeobecně používané a vžité. Někdy se také používala zkratka *vapsid*, což je množné číslo od *vaps*.³⁸ Oficiální název *vapsů* byl *Eesti Vabadussõjalaste Liit*, což znamená Svaz veteránů z estonské války za nezávislost. Tento dlouhý název je ale dost nešikovný, a proto budu užívat zkrácené označení hnutí *vapsů* nebo *vapsové*, což používá v *Dějinách pobaltských zemí* i Luboš Švec. Tato zkratka mi připadá jednodušší, je již zavedená a je přesnější díky svému původu v estonštině. Stejně označení se užívá i v jiných slovanských literaturách - Rusové užívají výraz *vapsové* nebo *Sojuz veteranov*³⁹ a stejně tak Poláci: *ruch wabsów* nebo *wabsowie*.⁴⁰

V anglicky psané literatuře je nejčastěji používán výraz *Veteran's League* či zkráceně buď *Veterans* nebo *League*,⁴¹ který ale přesně nevystihuje estonský název. Stejného názvu se drží i francouzští autoři, kteří stejně jako jejich angličtí kolegové používají *la Ligue des Vétérans* nebo jednoduše *la Ligue*.⁴² Další označení, které se

³⁷ Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy ...*, str. 23-31.

³⁸ Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia, ...*, str. 160.

³⁹ Například v učebnici: *Istoria Estonii 20. vek (učebnik dlja děsjatovo klasa školy s ruskym jazykom obučeňja)*, Koolibri, Tallinn 1992.

⁴⁰ Označení užívá například: Lewandowski, J.: *Historia Estonii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2002.

⁴¹ Například v knihách: Laur, M.: *History of Estonia, ...*, 2004; Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia, ...*, 2000; Raun, T.: *Estonia and the Estonians, ...*, 2001.

⁴² V knize: Champonnois, S., de Labriolle, F.: *L'Estonie*, Karthala, Paris 1997.

používá je *Freedom fighters*,⁴³ což je přímý překlad z německého *Freiheitskämpfer* a logicky ho užívají hlavně němečtí autoři a není proto v anglicky psané literatuře tak rozšířený. Někdy je užívána také zkratka EVL, která vychází přímo z estonského názvu hnutí. Nejrozšířenější je v pracích, které se nezabývají pouze tématem *vapsů*, ale obecněji fašismem či radikálně pravicovými hnutími.⁴⁴

3.2 Vznik *vapsů*

3.2.1 Motiv boje za nezávislé Estonsko

Vznik nezávislého Estonska byl umožněn vítězstvím Dohody a zhroutilím dvou říší, ruské a německé. Evropské mocnosti nepředpokládaly, že by Pobaltské státy mohly svou samostatnost uhájit. Možnost, že by estonští dobrovolníci dokázali zvítězit ve válce proti sovětskému Rusku, by si sami Estonci před první světovou válkou těžko dokázali představit. Obyvatelstvo bylo navíc unavené válkou a nedostatkem. Vítězství nad sovětskými jednotkami bylo těžce vydobyté a pro estonské sebevědomí velmi cenné. Estonci dosáhli vítězství nejen díky své vytrvalosti, ale také díky pomoci finských dobrovolníků, britských námořních jednotek a jejich materiální pomoci. Jmenování rozhodného a schopného generála Johana Laidonera vrchním velitelem celkovou situaci jen zlepšilo.

Boj za nezávislé Estonsko se stal základem estonské identity. Válka byla viděna jako jedna z nejslavnějších kapitol estonské historie. Boj se zdánlivě nepřemožitelným protivníkem vytvářel národní hrdiny, kterými byli vojáci účastníci se války. Veteráni z války za nezávislost byli hrdinové, kteří byli respektováni a ctěni celou společností. Mnoho vojáků bylo dětmi rolníků a někteří z nich udělali kariéru v carské armádě a po skončení první světové války bojovali ve válce za nezávislost. Stali se zdrojem mýtu o vzniku nezávislé republiky, ve kterém hrál hlavní roli motiv sebeobětování a solidarity.⁴⁵

⁴³ Přirozeně užívá hlavně von Rauch, G.: *The Baltic states : the years of independence ...* 1995, ale i Ilmjärv, M.: *Silent submission: formation of foreign policy of Estonia, Latvia and Lithuania ...* 2004.

⁴⁴ Např. Payne, S., G.: *A History of Fascism, 1914-1945*, The University of Wisconsin Press, Madison 1995. Užívání názvu se však neřídí striktními pravidly, a proto se často stává, že autor v knize používá i více označení.

⁴⁵ Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia, ...*, str. 12.

3.2.2 Předchůdci vapsů

Protože osvobozenecská válka byla vnímána jako základní mýtus republiky i sami veteráni se cítili „lepší“ než ti, za jejichž svobodu bojovali. Realita politického boje v *Riigikogu* podle nich pošpinila vše, za co bojovali. Připadali si zapomenutí a zneuznaní – chtěli za své zásluhy větší odměnu. Navíc, jako ve většině podobných případů, se množství z nich těžko adaptovalo na realitu mírové doby. Proto již velmi brzy po válce začaly vznikat organizace, které měly za úkol prosazovat zájmy veteránů.

První organizací chránící práva veteránů v nezávislém Estonsku, byl Svaz estonských ochránců (*Eesti Walwe Liit*), který vznikl již v roce 1920. Cíle svazu byly omezené hlavně na pomoc veteránům a řešení jejich praktických problémů, i když jedním z jejich cílů byl i boj proti korupci. Kvůli pomluvám proti státu byl však Svaz již roku 1921 zakázán. Brzy na to vznikla nová organizace, Národně liberální strana (*Rahvuslik-wabameelne partei*), která měla ve svém programu i požadavek přímo volené hlavy státu. Po relativním neúspěchu ve volbách 1923 ale postupně zanikla.

Přímým předchůdcem vapsů byl Svaz estonských demobilizovaných vojáků (*Eesti Demobiliseeritud Sõjaväelaste Liit*). Vznikl v roce 1921 a jedním z důvodů jeho neúspěchu bylo, že o voliče soutěžil se Svazem estonských ochránců. Opět byl hlavně stavovskou organizací, která se snažila přinutit vládu, aby splnila sliby dané veteránům. Podařilo se mu dokonce získat jedno křeslo v *Riigikogu* v roce 1923. Po zlepšení hospodářské situace v druhé polovině dvacátých let, ale následoval postupný rozpad strany a v roce 1926 se strana sama oficiálně rozpustila a svůj majetek předala lokálním veteránským organizacím.

Díky tomu po celou dobu existovaly veteránské organizace na lokální úrovni, na které mohly vapsy navázat. Naopak centrální organizace musela být vytvořena znovu. V ní je možné vidět spíše návaznost na Svaz estonských ochránců, protože hodně jeho členů se přidalo k vapsům.⁴⁶

3.2.3 Přeměna zájmové organizace na politickou stranu

Hnutí vapsů (*Eesti vabadussõjalaste Liit*) vzniklo v roce 1929 jako Centrální rada vapsů (*Eesti Vabadussõjalaste Keskliit*), sloučením několika lokálních veteránských organizací, z nichž nejdůležitější byla organizace v Tallinnu. Jejich hlavním cílem bylo

⁴⁶ Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia*, ..., str. 21-24.

chránit zájmy veteránů, ale zaměřili se i na propagaci ekonomické a kulturní nezávislosti Estonska nebo budování jednoty mezi Estonci. Tato témata však nebyla stěžejní a v podstatě se dá říci, že byli nátlakovým hnutím zaměřeným pouze na jeden problém. Kongres v roce 1930 zvolil za svého předsedu Andrease Larku, který jím zůstal po celou dobu existence hnutí. Tento kongres se zabýval stále ještě hlavně ekonomickým zajištěním veteránů a jejich postavením ve společnosti (přednost při získávání půdy a lepších míst ve státní správě). Svůj vztah k ostatním politickým stranám definovali jako neutrální.

Druhý kongres strany v roce 1931 byl pro vývoj hnutí významnější. Poprvé byla projednávána i politická témata, mezi nimi i otázka posílení výkonné moci, ale až třetí kongres v roce 1932 byl přelomový. Rozhodl, že členy hnutí mohou být i „neveteráni“, což mělo rozšířit řady *vapsů* a zvětšit organizaci (znamenalo to také přísun peněz z nových členských příspěvků). Tón celého kongresu byl výrazně politický, a to hlavně díky prohlubující se hospodářské krizi. *Vapsové* požadovali zrušení estonských válečných dluhů, zrušení podpory společností vlastněným politickými stranami a konec kompenzací pro baltské Němce, kteří odešli do Německa. Konečná proměna v politickou stranu byla dokončena v listopadu na čtvrtém kongresu téhož roku. Bylo rozhodnuto, že členové *vapsů* nesmějí být členy žádné další politické strany.⁴⁷

Hnutí bylo financováno z příspěvků, které získávali od svých členů. Protože *vapsové* měli nejpočetnější členskou základnu ze všech politických stran (přes 20 000 členů)⁴⁸, tak jejich příspěvky rozhodně nebyly zanedbatelné. *Vapsy* také finančně podporovali bohatí podnikatelé, na což upozorňují hlavně marxističtí autoři.⁴⁹ Někteří z dárců na to doplatili, když byli po Pätsově převratu zatčeni estonskou policií.

3.3 Osobnosti hnutí a jejich vliv na vývoj vapsů

Nejvýznamnějšími osobnostmi hnutí byli bezesporu Artur Sirk a Andreas Larka, každý však jiným způsobem. Sirk byl charismatický vůdce, který stranu fakticky vedl a Larka byl její oficiálním vůdcem, který ji reprezentoval v prezidentských volbách. Charisma mu však chybělo, a tak byl vždy spíše v Sirkově stínu. Hjalmar Mäe byl

⁴⁷ Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia*, ..., str. 25-30.

⁴⁸ Lewandowski, J.: *Estonia*, Trio, Warszawa 2001, str. 101.

⁴⁹ Naan, G., I.: *Istorija Estonskoj SSR* ..., str. 543.

šéfem propagandy *vapsů*, ale nebyl tak významný jako Sirk nebo Larka. Do historie se zapsal jako hlava estonské kolaborantské vlády za druhé světové války, ale to již bylo v době, kdy nejednal za *vapsy*, ale sám za sebe.

3.3.1 Artur Sirk (1900-1937)

Artur Sirk byl bezpochyby hlavní osobností *vapsů* a svým charismatem držel hnutí pohromadě. Jeho proslovy přitahovaly posluchače a byl příkladem „správného“ vůdce fašistického hnutí. Jeho mládí mu však nedovolilo, aby se zúčastnil prezidentských voleb jako kandidát. Zemřel mladý za dodnes nevyjasněných okolností.

Sirk byl synem farmáře, vystudoval vojenskou akademii a během války za nezávislost sloužil v Tallinnu jako nižší důstojník ve studentském praporu. Za své zásluhy by dekorován Křížem svobody za odvalu, ale již v roce 1921 armádu opustil, aby se mohl věnovat studiu. Studoval na universitě v Tartu a to nejdříve zemědělství, ale brzy změnil své zaměření na práva, která dokončil v roce 1926. Během studia se vrátil do armády a mezi lety 1923-26 v ní opět sloužil. V roce 1930 byl zvolen do vedení *vapsů* a začal provozovat právnickou praxi v Tallinnu.⁵⁰

O tom, že Sirk byl skutečně jednou z hybných sil *vapsů* svědčí i fakt, že podle Tõnu Parminga, ale i podle polského historika Piotra Łossowského, to byl on, kdo postrčil *vapsy* k politické aktivitě a podle Luboše Švece se strana fašizovala právě díky němu.⁵¹ Sirk získal politické zkušenosti, stejně jako další členové *vapsů*, v agrární Straně kolonistů. V roce 1929 za ni chtěl kandidovat do *Riigikogu*, ale protože jeho šance na zvolení byly mizivé, raději se kandidatury vzdal.⁵² Sirk byl členem *vapsů* od samého začátku a jeho členství ve Straně kolonistů a pokus o kandidaturu do *Riigikogu* svědčí o jeho politických ambicích. V nepřítomnosti Larky zastával jeho funkci a postupně získával více a více pravomocí.

Sirk však nebyl „*führerem*“ (přestože na to kvality měl), jak ho obviňovali oponenti *vapsů*.⁵³ Andres Kasekamp ve své knize tato obvinění přesvědčivě vyvrací.⁵⁴

⁵⁰ Miljan, T.: *Historical dictionary of Estonia*, ..., str. 440.

⁵¹ Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy* ..., str. 40, Łossowski, P.: *Kraje bałtyckie na drodze od demokracji parlamentarnej do dyktatury (1918-1934)*, Zakł. Narod. im. Ossolińskich, Wrocław 1972, str. 162 a Švec, L.: *Dějiny pobaltských zemí*, ..., str. 190

⁵² Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia*, ..., str. 89.

⁵³ Tamtéž, str. 83-84. Mezi ty, kteří tvrdí, že *vapsy* byli vedeni na základě vůdcovského principu, patří například: Lipping, I.: *The Emergence of Estonian Authoritarianism*. In Ziedonis, A., jr., Winter, W., L., Valgemäe, M. *Baltic History*. Columbus: The Ohio State University, 1974. str. 212, Łossowski, P.: *Kraje*

Nejvyšším orgánem *vapsů* byl kongres, který se scházel jednou za rok, a který volil centrální výkonný výbor (*keskjuhatus*). V posledním výboru v roce 1933 byl sice Sirk místopředsedou, ale do této pozice byl zvolen.⁵⁵ O tom, že nemohl rozhodovat samostatně, svědčí také jeho vyjednávání s generálem Johanem Laidonerem, který se podle Sirkových představ měl stát kandidátem *vapsů* na prezidenta. To se však díky odporu zbytku vedení nestalo.⁵⁶

Dokázal se prosadit jako nadaný řečník s charismatem, který bych schopný přilákat posluchače. Uměl navázat kontakt s publikem a jeho proslovy byly často přerušovány hlasitými ovacemi. Byla v nich víra ve vítězství *vapsů*, která se přenášela i na posluchače.⁵⁷ Podle německého historika von Raucha, však byl hlavně demagogem.⁵⁸ Schopností mobilizovat své přívržence převyšovali *vapsové* všechny ostatní politické strany a z velké části to bylo právě díky Sirkovi. Podle Łossowského byl velmi energický a schopný a jeho hlavním povahovým rysem byla ambicióznost a hlavním cílem bylo získat politickou moc.⁵⁹ Jestli byl skutečně pouze oportunistou, který se snažil získat moc za každou cenu, nebo skutečně věřil v ideály *vapsů*, je těžké říci. Podle mého názoru věřil tomu, co hlásal. Byl klasickým představitelem mladého studenta, který šel do války nasadit život za svou zemi a vývojem po získání samostatnosti byl, jako většina jemu podobných, zklamán. To však neznamená, že nebyl také ambiciózní a nechtěl získat co největší moc. Měl největší podíl na úspěchu *vapsů*, díky čemuž si zásadní vliv v hnutí podle svého mínění „zasloužil“.

Sirk byl zvláště v pozdějších letech skutečnou duší hnutí. O tom svědčí fakt, že po Pätsově převratu a Sirkově zatčení nebyli *vapsové* schopni jakékoliv rozhodné akce. Změna nastala po jeho útěku z vězení v listopadu 1934. Utekl do Finska, kde byl zdejší radikální pravici považován za hrdinu a od finských úřadů získal azyl. Díky podpoře IKL (Lidovému vlasteneckému hnutí) a tomu, že většina finských politických stran byla k autoritativnímu režimu v Estonsku značně kritická, měl Sirk ve Finsku poměrně výhodnou pozici.⁶⁰

baltyckie na drodze ..., str. 163 nebo například Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy ...*, str. 40, který uvádí, že *vapsové* byli „vysoce centralizovaná organizace fungující na vůdcovském principu“.

⁵⁴ Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia, ...*, na str. 82-84. Kasekamp se domnívá, že problém nastal hlavně díky nekritickému přijímání tohoto tvrzení ze sekundárních zdrojů.

⁵⁵ Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia, ...*, str. 82.

⁵⁶ Tamtéž, str. 55-56.

⁵⁷ Łossowski, P.: *Kraje baltyckie na drodze ...*, str. 162.

⁵⁸ von Rauch, G.: *The Baltic states: the years of independence, ...*, str. 149.

⁵⁹ Łossowski, P.: *Kraje baltyckie na drodze ...*, str. 162.

⁶⁰ Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia, ...*, str. 109-10.

Vapsové se pokusili v roce 1935 o převrat a opět byl Sirk tím, kdo všechno řídil. Nejdříve se pokusili legální cestou prosadit referendum o dalším dodatku ústavy, ale režim jejich návrh ignoroval,⁶¹ a tak v říjnu padlo rozhodnutí uskutečnit převrat. Konspirace však byla vyzrazena a Sirk zachránilo pouze to, že kvůli rozbouřenému moři musel otočit loď a vrátit se zpět do Finska. Díky této shodě náhod totiž nedorazil na sjednanou schůzku v Tallinnu, na které byli ostatní konspirátoři zatčeni.⁶²

Sirk se bál zatčení, a tak raději Finsko opustil. Postupně prošel více evropskými zeměmi a na jaře 1937 se přestěhoval do Echternachu, malého městečka v Lucembursku. Zde bylo 31. 7. 1937 pod otevřeným oknem nalezeno jeho tělo. Zemřel o dva dny později a jeho smrt byla lékařskou zprávou označena za sebevraždu. To dalo vzniknout spekulacím, o skutečném důvodu jeho smrti. Někteří autoři se klaní k verzi, že byl zavražděn estonskými policejními agenty,⁶³ jiní souhlasí s lékařskou zprávou,⁶⁴ případně se spokojí s tvrzením, že jeho smrt nebyla nikdy uspokojivě vysvětlena.⁶⁵ Je pravda, že Sirkovou vraždou by Pätsův režim nic nezískal. Po procesu po nepovedeném převratu, už *vapsové* nebyli hrozbou a navíc se politická vražda neshoduje s celkovou politickou kulturou ani meziválečného Estonska, ani autoritativního režimu, který byl jedním z nejmírnějších v Evropě.⁶⁶ Andres Kasekamp se ale staví i proti teorii o sebevraždě a ve svém tvrzení vychází z analýzy estonského historika zabývajícího se *vapsy*, Reina Marandiho. Podle něj Sirk pravděpodobně skočil sám, když se snažil utéct před skutečnými nebo imaginárními pronásledovateli a jeho smrt byla způsobena tím, že špatně dopadl.⁶⁷ Pätsův režim by si politickou vraždou jen přiděloval zbytečné problémy, a co se týká sebevraždy, Sirkova povaha, jak je vykreslená ve většině publikací, příliš neodpovídá portrétu sebevraha. Jedinou neoddiskutovatelnou pravdou tedy zůstává, že Sirkova smrt byla pro *vapsy* poslední ranou, ze které se již nevzpamatovali.

⁶¹ Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy ...*, str. 57.

⁶² Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia, ...*, str. 112-115.

⁶³ Hiden, J., Salmon, P.: *The Baltic states and Europe, Estonia, Latvia & Lithuania in the Twentieth century*, Longman (revised edition), London and New York 1994, str. 23.

⁶⁴ Např. von Rauch, G.: *The Baltic states: the years of independence ...*, str. 157, Jackson, J., H.: *Estonia*, George Allen & Unwin Ltd., second edition 1948, str. 203.

⁶⁵ Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy ...*, str. 56.

⁶⁶ Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia, ...*, str. 117-118.

⁶⁷ Marandi, R.: *Must-väge lipu all. Vabadussõjalaste liikumine Eestis 1929-1937. II. Illegaalne periood (1934-37)*. Studia Baltica Stockholmiensisa 18. Uppsala: Acta Universitatis Stockholmiensis, 1997, str. 190, cit. dle Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia, ...*, str. 118.

3.3.2 Andreas Larka (1879-1943)

Andreas Larka se narodil v roce 1879 jako syn mlynáře. Do armády vstoupil ve dvaceti letech a jako důstojník bojoval již v rusko-japonské válce. V roce 1912 ukončil důstojnickou školu v Petrohradu, během bojů první světové války získal v ruské armádě hodnost podplukovníka a v estonské válce za nezávislost povýšil na generála. V roce 1918 byl jmenován ministrem války estonské prozatímní vlády a první dva měsíce vedl estonské vojenské jednotky, než byl vrchním velitelem jmenován Johan Laidoner. Mezi lety 1919 a 1925 byl náměstkem ministra války, ale kvůli tuberkulóze byl z armády pensionován. Jeho osud změnilo zvolení předsedou *vapsů* v roce 1930, kterým zůstal až do faktického konce hnutí.⁶⁸

Larka patřil mezi *vapsy* k nejvyšším důstojníkům, ale nebyl mezi nimi populární.⁶⁹ Nebyl typickým vůdcem populistického hnutí. Bývá charakterizován jako strohý a rezervovaný člověk, kterému chybělo charisma.⁷⁰ Jeho oponenti mu vyčítali nedostatek „úspěchů“ ve válce za nezávislost, které zvláště vynikaly v porovnání s dalšími prezidentskými kandidáty, hlavně Konstantinem Päsem a Johanem Laidonerem.⁷¹ Přesto byl v roce 1933 jmenován oficiálním kandidátem *vapsů* na prezidenta. Byl vybrán pravděpodobně proto, že byl jedním z nejvyšších důstojníků v hnutí, jeho předsedou a jako jeden z mála měl také politické zkušenosti. Při výběru pravděpodobně také hrálo roli, nakolik bude daný kandidát ochotný podrobit se vedení *vapsů*. Łossowski to trefně shrnuje, když tvrdí, že *vapsové* vybrali kandidáta sice méně populárního, ale zato poslušnějšího.⁷² O tom, že Larka nebyl hybnou silou hnutí, svědčí také fakt, že v pracích o *vapsech* je zmiňován mnohem méně než Sirk. Snad jediná kniha, která Larku označuje jako „führera“ *vapsů*, je sovětská *Istoria Estonskoj SSR*, která se ale hnutí věnuje jen velmi povrchně a schematicky.⁷³

Larkovi oponenti kritizovali jeho penzionování kvůli tuberkulóze a to, že pro službu v armádě zdravý nebyl, ale pro prezidentskou funkci ano.⁷⁴ Přes všechny nedostatky, které by pravděpodobně jinému kandidátu byly osudné, se zdálo, že jeho

⁶⁸ Miljan, T.: *Historical dictionary of Estonia*, ..., str. 305 a Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia*, ..., str. 25-26 a 60.

⁶⁹ Łossowski, P.: *Kraje bałtyckie na drodze* ..., str. 188.

⁷⁰ Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia*, ..., str. 26.

⁷¹ Tamtéž, str. 59. Päts byl prvním *Riigivanenem* nezávislého Estonska a Laidoner byl hrdinou z války za nezávislost.

⁷² Łossowski, P.: *Kraje bałtyckie na drodze*..., str. 184.

⁷³ Naan, G., I.: *Istoriya Estonskoj SSR* ..., str. 547.

⁷⁴ Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia*, ..., str. 59.

cestu k prezidentskému úřadu nemůže nic překazit. Pak ale následoval Pätsův převrat a Larka byl zatčen a z vězení byl propuštěn až o rok později. To se již nemohl zapojit do organizace jakékoliv významnější protirežimní aktivity, protože byl „na očích“ – byl příliš vysoce postavený a pod dohledem policie. Schůzky v prosinci 1935, na které se plánoval převrat, se však zúčastnil a spolu s ostatními účastníky byl zatčen. Tentokrát ve vězení zůstal až do Vánoc 1937 a po svém propuštění již nechtěl mít s politikou nic společného. Proto předal svou funkci předsedy *vapsů* Hjalmaru Mäe a odešel na venkov.⁷⁵ Klidného konce života se však nedočkal. Po sovětské okupaci Estonska byl zatčen a v lednu 1943 zemřel ve vězení v kirovské oblasti.

3.3.3 Hjalmar Mäe (1901-1978) a kolaborace *vapsů* s nacisty

Vapsově jsou často obviňováni z toho, že během druhé světové války kolaborovali s nacisty. Tato obvinění vychází hlavně z faktu, že Hjalmar Mäe byl posledním předsedou *vapsů* a během německé okupace Estonska vedl kolaborantskou samosprávu. Obvinění se pokusím vyvrátit pomocí charakteristiky Hjalmara Mäe a jeho vztahu k *vapsům*.

Hjalmar Mäe byl typickým oportunistou, který se k *vapsům* připojil, protože se domníval, že je to nejjednodušší způsob, jak získat moc. Sám ve válce za nezávislost nebojoval a nebyl tedy typickým členem *vapsů*.⁷⁶ Narodil se v roce 1901 a získal doktorský diplom z astrofyziky v Innsbrucku a z politické vědy ve Štýrském Hradci, později žil nějakou dobu v Berlíně. Před kariérou ve *vapsech* byl členem Národní strany středu a kandidoval za ni v roce 1932 do *Riigikogu*. Po svém neúspěchu prohlásil, že nesouhlasí s jejím postojem k dodatku ústavy a přešel k *vapsům*.⁷⁷ Ve *vapsech* se zabýval propagandou. O jeho poměrně vysokém postavení svědčí fakt, že se účastnil konspirace v roce 1935, při které byl spolu s ostatními zatčen. Po propuštění Larky se v roce 1938 stal vůdcem *vapsů*, ale sám si uvědomil, že pokračovat v činnosti nemá za dané situace smysl a jejich činnost prohlásil za ukončenou.

⁷⁵ Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia, ...*, str. 119.

⁷⁶ Kasekamp, A.: *The Ideological Roots of Estonian Collaboration during the Nazi Occupation*. In Kõll, A., M.: *The Baltic Countries under occupation, Soviet and Nazi Rule 1939-1991*. No. 23. Stockholm: Studia Baltica Stockholmiensia, 2003. str. 92.

⁷⁷ Kasekamp, A.: *The Ideological Roots ...* str. 86-87.

Po podepsání paktu Ribbentrop-Molotov se mu díky jeho kontaktům podařilo získat falešný doklad o německém původu a odešel do Německa⁷⁸, kde pokračoval v budování dobrých vztahů s nacisty. Hlavním kritériem, podle kterého nacisté vybírali své spolupracovníky, byl dobrý vztah k Německu a jejich vlastní iniciativnost.⁷⁹ Oboje měl Mäe zajištěno díky studiím v Rakousku, obchodním vztahům a neustálému „připomínání se“ nacistickým pohlavárům. Podle Ilmjärva, byl Mäe německým špiónem již od konce 30. let a později začal spolupracovat s vysokými nacistickými funkcionáři.⁸⁰

Po zavedení okupační správy se Mäe snažil přizpůsobit ideologii *vapsů* novým okolnostem. Stará nedůvěra a nepřátelství k baltským Němcům bylo rázem zapomenuto a byly vyzvedávány aspekty, které v hnutí nikdy výraznější roli nehrály, jako například antisemitismus. *Vapsové* byli identifikováni jako ekvivalent NSDAP se vším všudy, k čemuž však měly dost daleko.⁸¹ Estonská samospráva zmiňovala *vapsy* vždy pozitivně a snažila se je podporovat a nabízela jim práci.⁸² Přesto lze estonskou kolaborantskou administrativu charakterizovat spíše jako jednotlivce se zvláště dobrými vztahy s Německem.⁸³

Mäe nebyl mezi Estonci oblíbený a nebyl ani příliš známý. To, že se snažil napodobovat Hitlera a napadal ve svých proslovech Pätse, mu na popularitě nepřidalo. Mezi obyvatelstvem neměl legitimitu. Mäe doufal, že se mu podaří vzbudit důvěru Němců a získat pro Estonsko autonomii, ale mobilizace v roce 1944, která ho měla k tomuto plánu přiblížit, už nemohla na dané situaci nic změnit. Obsazení Estonska Rudou armádou znamenalo konec Mäeho nadějí. Život si zachránil útekem na západ, kde také zemřel.

4 Ústavní krize a kampaň k prezidentským volbám 1934

4.1 Ústavní referenda

⁷⁸ Mäe, H.: *Kuidas kõik teostus. Minu mälestusi*. Stockholm: Välis-Eesti & EMP, 1993, str. 158, cit. dle Kasekamp, A.: *The Ideological Roots ...*, str. 93.

⁷⁹ Kasekamp, A.: *The Ideological Roots ...*, str. 92.

⁸⁰ Ilmjärv, M.: *Silent subnission: formation of foreign policy of Estonia, Latvia and Lithuania ...*, str. 471-472.

⁸¹ Kasekamp, A.: *The Ideological Roots ...*, str. 90-91.

⁸² Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia, ...*, str. 136-139.

⁸³ Tamtéž, str. 134.

Přestože estonský parlamentní systém fungoval až do hospodářské krize poměrně dobře, návrhy na jeho reformu se objevily už dříve.⁸⁴ Žádný však neměl výraznější podporu politických stran, a proto neměl šanci na úspěch. V období hospodářské krize však začalo být zřejmé, že *Riigikogu* není schopné se dohodnout na rozhodném řešení, které by zemi pomohlo. Všeobecně se předpokládalo, že změna ústavy a silná výkonná moc pomůže zemi dostat se z krize. Proti doplňku ústavy byli pouze sociální demokraté, komunisti a ruská menšina.⁸⁵ V této situaci nastal politický boj o jeho budoucí podobu.

V letech 1932 a 1933 proběhla celkem tři referenda o podobě budoucí ústavy. Doplněk ústavy totiž mohl být schválen pouze v případě, že byl odsouhlasen nadpoloviční většinou hlasujících v referendu.⁸⁶ *Vapsové* chtěli nejdříve podpořit doplněk, který by navrhlo *Riigikogu*, ale protože to celou věc neustále odkládalo, *vapsové* se rozhodli, že reformu vezmou do svých rukou a vypracují vlastní doplněk. Jejich iniciativa donutila *Riigikogu* k činům a brzy po rozhodnutí *vapsů*, vznikla komise, která měla vypracovat návrh podporovaný většinou *Riigikogu*.

4.1.1 První dvě referenda

První návrh doplňku ústavy vydalo *Riigikogu* a stejně jako dva následující měl za cíl posílit výkonnou moc, která měla právo vydávat zákony pomocí dekretů. Účast v prvním referendu byla povinná. Podle návrhu měl být prezident volen přímo a měl sestavovat vládu, která musela získat důvěru *Riigikogu*. Dalšími pravomocemi prezidenta bylo právo rozpustit *Riigikogu* a právo veta nad zákony. Poslední výraznou změnou bylo snížení počtu poslanců ze 100 na 80.⁸⁷ Hlavním autorem tohoto návrhu byl Svaz zemědělců, ale jeho konečné znění bylo vypracováno parlamentní komisí. Proti byli hlavně sociální demokraté, podle kterých dával exekutivě příliš mnoho pravomocí, ale zároveň si čistě pragmaticky uvědomovali, že do funkce prezidenta by nikdy nemohl být zvolen kandidát levice. Naopak podle *vapsů* bylo třeba exekutivu ještě posílit. Návrh byl odmítnut jen velmi těsnou většinou. Proti návrhu hlasovalo o 0,8% hlasů více

⁸⁴ Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy ...*, str. 40. Například vládou iniciovaný návrh na změnu ústavy po komunistickém převratu 1924 a pokusy Pätsova Svazu zemědělců v letech 1926 a 1929.

⁸⁵ Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia, ...*, str. 35.

⁸⁶ Laur, M.: *History of Estonia, ...*, str. 229.

⁸⁷ Metcalf, L., K.: *The Evolution of Presidential Power in Estonia, 1920-1992*. *Journal of Baltic Studies*, 1998. Vol. 24, No 4, str. 337.

než pro návrh.⁸⁸ Rozhodnutí sociálních demokratů nepodpořit ústavní doplněk mělo pro Estonsko dalekosáhlé následky, stejně jako nečinnost parlamentních stran, které se nijak zvlášť nesnažily přesvědčit voliče, že jejich návrh je správný.

Druhé referendum bylo všeobecně vnímáno jako krok špatným směrem a v hlasování se výrazně projevila nedůvěra občanů v rozhádané *Riigikogu*. Autorem tohoto návrhu byla Lidová strana. Druhý návrh pravomoci exekutivy, oproti prvnímu doplnku, ještě oslaboval. Nový prezident měl mít pravomoci podle finského nebo německého modelu.⁸⁹ *Riigikogu* vydalo tento návrh v době, kdy již popularita *vapsů* výrazně stoupala, a tedy jejich doporučení s tímto návrhem nesouhlasit, znamenalo významnou politickou sílu. Účast voličů byla ze všech tří referend nejnižší a pro návrh se jich vyslovila pouze třetina.

4.1.2 Referendum k ústavě *vapsů*

Vapsům se podařilo prosadit svůj návrh k referendu pomocí lidové iniciativy. *Vapsově* navrhovali nový doplněk ústavy, ale vzhledem k rozsahu dokumentu může být nazýván novou ústavou.⁹⁰ Před referendem *Riigikogu* nechtěně zvyšovalo popularitu *vapsů* tím, že se snažilo všemi možnými způsoby zabránit referendu nebo alespoň ztížit podmínky pro jeho průběh. Například byla zvýšena hranice pro platnost referenda na účast 50% oprávněných voličů, a to pouze 10 dní před referendem.⁹¹ Dále *Riigivanen* Jaan Tõnisson vyhlásil stav národního ohrožení a zakázal extrémistické organizace (mezi nimi i *vapsy*). Tõnissonova vláda byla extrémně nepopulární a to jak díky množství skandálů, které ji provázely, tak díky nezbytné devalvaci estonské koruny. Stav národního ohrožení sice situaci dočasně uklidnil, ale také ještě více snížil autoritu vlády a *Riigikogu*. Jaan Tõnisson byl přesvědčený, že bojuje za správnou věc, ale jeho postavení bylo nezáviděníhodné. Snažil se hájit zájmy *Riigikogu* jak nelépe uměl, ale situace už dospěla tak daleko, že pokud nechtěl postupovat proti zásadám demokracie, v rámci stávajícího systému již nemohl autoritu *Riigikogu* udržet.

Referendum se uskutečnilo v říjnu 1933, tedy více než rok po prvním referendu. Předvolební kampaň se stala bitvou hlavně mezi *vapsy* a sociálními demokraty. Oba

⁸⁸ Počet hlasů, který rozhodl o osudu doplnku, byl asi 10 000. Podrobnosti ke všem referendům: Příloha č. 2: Výsledky hlasování v ústavních referendech, str. 2.

⁸⁹ Jackson, J., H.: *Estonia*, George Allen & Unwin Ltd., second edition 1948, str. 190

⁹⁰ Merusik, K.: *Juridica international* [online]. 2007 [cit. 2008-05-09]. Dostupný z WWW: <http://www.juridica.ee/international_en.php?year=2007&number=1>.

⁹¹ Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia*, ..., str. 44-45.

tábory si navzájem přerušovaly svoje schůze a obviňovaly se z nejhorších úmyslů. *Vapsově* však nezůstali v boji za svou ústavu osamoceni, protože se za ni postavil také Svaz zemědělců, který již dlouho o reformu usiloval. Strana kolonistů nechala rozhodnutí na svých voličích, ale významní členové této strany ústavu podpořili.⁹²

Konečná čísla pak překvapila i samotné *vapsy*. Skoro tři čtvrtě voličů účastníků se referenda se vyslovilo pro jejich návrh. To však neznamená, že by Estonci hlasovali pro ideologii *vapsů*, ale spíše se jednalo o protestní hlas proti neschopnosti *Riigikogu*. Návrh *vapsů* získal podporu skoro ve všech částech země, na venkově stejně jako ve městech.⁹³ Bylo zřejmé, že Estonci si uvědomovali nutnost reformy ústavy, a podpořili ji, nehledě na své politické preference.

Pro *vapsy* znamenala nová ústava začátek nového období republiky. *Võitlus* (tiskový orgán *vapsů*) viděl v přijetí ústavy začátek znovuzrození Estonska a porážku parlamentarismu v jeho dosavadní podobě. *Vapsově* chtěli dosáhnout druhé republiky, která bude beztřídní a skutečně založená na spravedlnosti. *Võitlus* přímo uvádí:

*„První republika náležela politickým stranám. Druhá republika, náleží duchu z války za nezávislost. Proto bude druhá republika pravá lidová republika – estonský národní stát.“*⁹⁴

4.1.3 Sociální základna *vapsů*

Výsledky voleb, které proběhly v roce 1932, ukazují odklon voličů od centristických stran a sociálních demokratů a příklon k pravici nebo krajní levici.⁹⁵ Střed a mírněnou levici volila městská střední nebo nižší třída, která byla hospodářskou krizí nejvíce postižena a právě tyto společenské vrstvy z velké části podporovaly *vapsy*. To je dobře vidět například na volebních ztrátách sociálních demokratů v místních volbách v roce 1934 - ve městech, ve kterých měla strana dříve tradičně silnou pozici, nyní zvítězili *vapsově*.⁹⁶

⁹² Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia, ...*, str. 46. Podpořili ji například J. Laidoner nebo K. Einbud, kteří se později stali významnými členy Pätsova autoritativního režimu.

⁹³ Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy ...*, str. 44.

⁹⁴ *Võitlus*, 21. Listopadu, 1933, citace dle Griffin, R.: *Fascism*, Oxford University Press, 1995.

⁹⁵ Příloha č. 1: Výsledky parlamentních voleb 1919-1932 podle počtu získaných křesel, str. 1.

⁹⁶ Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy ...*, str. 55. Jedním z takových měst byla například Narva.

Podle Parminga byla hlavní složkou společnosti, která podporovala *vapsy*, městská střední třída, která hledala v době hospodářské krize jistotu.⁹⁷ Většina autorů se shoduje, že *vapsy* podporovaly v podstatě všechny složky městského obyvatelstva, a že hnutí bylo převážně městským fenoménem. Podpora *vapsů* přesahovala třídní linie (jako první politická strana v Estonsku), a tak *vapsy* volila jak městská střední a nižší třída, tak také částečně dělníci a nepříliš početná vyšší třída.⁹⁸ V roce 1933, kdy vrcholila politická i hospodářská krize, byla nezaměstnanost městské střední třídy nejvyšší. Města ze všech návrhů ústavy nejvíce podporovala návrh *vapsů*, ve městech získali *vapsové* nejvíce podpisů pro Larkovu kandidaturu na prezidenta a zde také vyhráli s obrovským náskokem volby do městské samosprávy.

Další složka společnosti, která podporovala návrh *vapsů*, byla venkovská střední třída, která ale podporovala všechny změny ústavy. Z výsledků voleb do venkovské samosprávy je vidět, že na venkově nebyla popularita *vapsů* tak výrazná.⁹⁹ To dokazují i výsledky referend. Přestože ve třetím referendu pro ústavu *vapsů* hlasovalo 73,7% venkovských voličů oproti 57,2% v prvním referendu, v absolutních číslech zůstává počet těch, kteří se na venkově vyslovili pro změnu, stejný. Účast byla totiž nižší, a tak nárůst v podpoře byl menší než 2%. Naprosto odlišná situace byla ve městech, kde v absolutních číslech pro první návrh doplnku bylo pouze 68 704 voličů a pro návrh *vapsů* již 148 269.¹⁰⁰ Tato čísla dokazují, že *vapsové* byli hlavně městským hnutím.

4.2 Ústava vapsů 1934

Podle nové ústavy měl prezident silnou výkonnou moc. Měl právo veta, ale po vrácení zákona *Riigikogu* mohl být přehlasován. Byl volen přímo na pět let. Pravděpodobně nejdiskutovanější pravomocí byla možnost, „pokud to vyžadoval zájem státu“, vládnout pomocí dekretů. Byly zde však i oblasti, do kterých prezident nemohl dekrety zasáhnout, jako zákony o referendu (nemohl ho ani sám iniciovat), lidové iniciativě, volbách do *Riigikogu* a volbách prezidenta samotného. Aby byly dekrety platné, byl nutný podpis předsedy vlády nebo příslušného ministra, kteří pak byli za své rozhodnutí zodpovědní *Riigikogu*. *Riigikogu* mělo mít 50 členů. Aby prezident mohl

⁹⁷ Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy ...*, str. 50.

⁹⁸ Raun, T.: *Estonia and the Estonians, ...*, str. 116-117.

⁹⁹ Příloha č. 6: Výsledky voleb do místní vesnické samosprávy, str. 4.

¹⁰⁰ Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy ...*, str. 51.

jmenovat vládu, nepotřeboval k tomu mít souhlas *Riigikogu*, které mohl kdykoliv rozpustit.¹⁰¹

Ústava nezačala skutečně fungovat v praxi a je tedy těžké hodnotit, na kolik by byla zneužitelná. Podle L. K. Metcalfa z Floridské university, měl prezident poměrně slabé zákonodárné pravomoci, ale měl rozhodující slovo, co se týkalo vlády. Jeho pravomoci nebyly neomezené a spíše než prezident s diktátorskými pravomocemi měl o něco silnější pozici než například prezident Výmarského Německa nebo Spojených států amerických. Z jeho srovnání také vyplývá, že Pätsovi argumenty¹⁰² ohledně příliš autoritativní ústavy *vapsũ* nebyly pravdivé, protože jeho ústava, která vstoupila v platnost v roce 1938, dávala presidentovi ještě rozsáhlejší pravomoci¹⁰³.

Podle Alana Siaroffa, který se zabývá stranickými systémy, nebyla ústava *vapsũ* vůbec špatným dokumentem, a pokud by byla přijata již v roce 1920, meziválečné Estonsko by se vyvíjelo jinak. Vychází ze svého srovnání meziválečného Finska a Estonska a domnívá se, že takováto ústava by ovlivnila chování estonských politiků a dokázala je lépe usměrnit, než příliš liberální ústava z roku 1920.¹⁰⁴

4.3 Místní a prezidentské volby

Úspěch ústavy *vapsũ* neznamenal uklidnění situace, ale její další vyhrocení. Po referendu následovalo odstoupení Tõnissonova kabinetu, odvolání stavu národního ohrožení a vytvoření nové menšinové vlády v čele s Konstantinem Päsem. Tato přechodná vláda měla za úkol připravit půdu pro novou ústavu. *Vapsové* byli obnoveni a bylo rozhodnuto, že se hnutí bude účastnit blížících se voleb do místní samosprávy.¹⁰⁵

17. prosince 1933 se konal kongres *vapsũ* v Tallinnu, který se zabýval politickým programem, a navrhl Andrease Larku jako kandidáta na prezidenta. Larka však nebyl jediným, kdo měl šanci stát se kandidátem *vapsũ*. Jak Päts, tak Laidoner se snažili získat tuto nominaci, protože si oba velmi dobře uvědomovali, že podpora *vapsũ*

¹⁰¹ Metcalf, L., K.: *The Evolution of Presidential Power in Estonia*, ..., str. 337-338.

¹⁰² Päts tvrdil, že ústava z roku 1933 podporuje vznik diktátorských praktik, a proto je potřeba vypracovat novou. von Rauch, G.: *The Baltic states: the years of independence* ..., str. 156.

¹⁰³ Metcalf, L., K.: *The Evolution of Presidential Power in Estonia* ..., str. 342-347.

¹⁰⁴ Siaroff, A.: *Democratic Breakdown and Democratic Stability: A Comparison of Interwar Estonia and Finland*. Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique. 1999, Vol. 32, No. 1., str. 124.

¹⁰⁵ Raun, T.: *Estonia and the Estonians*, ..., str. 118.

by jim značně usnadnila cestu k prezidentskému křeslu. Tato kalkulace však nevyšla ani jednomu z nich.¹⁰⁶

4.3.1 Volby do místní samosprávy

Volby do místní samosprávy se konaly v lednu 1934. Byly považovány za důležitější než kterékoliv podobné předchozí volby, protože se mělo jednat o první test *vapsů* jako politické strany. Volební účast to potvrzuje – oproti obvyklým 55-70% přišlo k urnám 70-88% voličů.¹⁰⁷ Jak se později ukázalo, tyto volby byly jediné, kterých se *vapsové* účastnili, a proto jako jediné ukazují, jaká byla jejich skutečná popularita. Voleb se zúčastnili pod jménem Národní hnutí veteránů z války za nezávislost (*Vabadussõjalaste Rahvalikumine*). Atmosféra byla opět napjatá. Jackson to dává za vinu *vapsům*, kteří podle něho zaměřili svou kampaň na zastrašování a nedělali žádné tajnosti s tím, že mají zbraně a jsou ochotní je použít.¹⁰⁸

Nejdříve se konaly volby ve venkovských oblastech, ve kterých hnutí postavilo své kandidáty jen asi v polovině volebních obvodů. Na venkově nejvíce hlasů získaly již zavedené rolnické strany, jako Svaz zemědělců a Strana kolonistů. *Vapsové* získali pouze 10% hlasů,¹⁰⁹ ale to pro ně nebylo překvapením, protože na venkově lepší výsledek neočekávali a svou pozornost soustředili na města. Tato taktika se ukázala správnou, protože ve volbách do městských zastupitelstev získali 41% hlasů a ve velkých městech se k 50% přiblížili dokonce ještě víc.¹¹⁰

Problém nastal v momentě, kdy měli *vapsové* převzít zodpovědnost a začít vládnout. Přestože vyhráli s obrovským náskokem, v některých městech nebyli před Päťsovým převratem schopní vytvořit městskou radu nebo byli odstaveni od moci koalicí demokratických stran.¹¹¹ To, co jim pomohlo vyhrát volby, tedy nsvázanost s dosavadní politikou, se nyní stalo jejich nevýhodou, protože neměli dostatek zkušeností. Volby byly pro *vapsy* jednoznačně úspěšné a dokázaly, že i

¹⁰⁶ O těchto jednáních se zmiňuje Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia*, ..., str. 55-56 a uvádí, že *vapsové* odmítli Laidonera. Naopak Jackson, J., H.: *Estonia*, George Allen & Unwin Ltd., second edition 1948, str. 194 uvádí, že Laidoner nabídku odmítl sám, protože nechtěl jmenovat Larku vrchním velitelem ozbrojených sil.

¹⁰⁷ Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy* ..., str. 66.

¹⁰⁸ Jackson, J., H.: *Estonia*, ..., str. 194.

¹⁰⁹ Příloha č. 6: Výsledky voleb do místní vesnické samosprávy, str. 4.

¹¹⁰ V Tallinnu získali 49%, v Tartu 48% a v Narvě 44%. Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia*, ..., str. 56.

¹¹¹ Městskou radu se jim nepodařilo sestavit například v Tallinnu, kde měli naprostou většinu křesel a v Pärnu a Viljandi byli odstaveni od moci zkušenějšími stranami. Naopak výjimkou bylo Tartu, kde městská rada začala fungovat. Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia*, ..., str. 57.

v prezidentských volbách by neměli být bráni na lehkou váhu. *Vapsově* se vnitřně zkonsolidovali a získávali vliv jako skutečná politická strana. Naopak zavedené strany v této době procházely krizí, která byla nejvíce patrná na Národní straně středu a sociální demokracii.

Vapsově se drželi v mezích legality a za pouhé tři měsíce není možné odhadnout, jestli by tyto meze později překročili nebo by se smířili se svou úlohou v rámci systému. V tak krátké době nestihli mnoho voličů zklamat, ani se pokusit provést svůj předvolební program a jakékoliv předpoklady jejich budoucího chování jsou tedy pouze dohady.

4.3.2 Prezidentské volby

24. ledna 1934 vstoupila v platnost nová ústava a prezidentské volby byly vyhlášeny na 22. - 23. 4. 1934. Jako kandidáti se přihlásili Konstantin Päts za Svaz zemědělců, Johan Laidoner společně za Stranu kolonistů a Národní stranu středu a za *vapsy* Andreas Larka. Posledním kandidátem byl August Rei za sociální demokraty, který nastoupil do boje z taktických důvodů a nedělal si žádné naděje na úspěch. Domníval se, že svou účastí pomůže oslabit Larku.¹¹² Skutečnost, že vůdce sociálních demokratů kandidoval na funkci, proti jejímuž vytvoření tak bojoval, jasně ilustruje napjatou atmosféru, která v Estonsku panovala. August Rei byl ochotný vzdát se svých principů, jen aby *vapsově* nevyhráli. Jejich vítězství by, jak podle sociálních demokratů, tak podle většiny demokratických stran, znamenalo vítězství konečné.¹¹³

Celá prezidentská kampaň byla velmi agresivní (jako ve všech volbách, kterých se *vapsově* účastnili) a ani jedna ze stran nešetřila své konkurenty. Pokračovalo se v zavedené praxi již z období před referendem, kdy si strany (hlavně sociální demokraté a *vapsově*) navzájem přerušovali shromáždění. Nyní se k nim předali také příznivci Laidonera a Pätse.

Součástí voleb bylo sbírání podpisů na podporu prezidentských kandidátů. Během tří týdnů měli kandidáti nasbírat alespoň 10 000 podpisů, aby byla jejich kandidatura uznána. *Vapsům* se podařilo „porazit“ všechny ostatní, když potřebné množství podpisů nasbírali za jediný den a celkový počet podpisů, které nasbírali, byl

¹¹² Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia*, ..., str. 58.

¹¹³ Łossowski, P.: *Kraje bałtyckie na drodze* ..., str. 184.

vyšší než u všech ostatních kandidátů dohromady.¹¹⁴ Je však nutné dodat, že sbírat hlasy ve městech, kde měli *vapsové* největší podporu, bylo poměrně jednoduché. Naopak na venkově, kde měli svou voličskou základnu agrární strany a kde žila většina obyvatelstva, se podpisy sbíraly mnohem hůře. Proto množství podpisů, které Larka získal, nedokazuje, že by vyhrál prezidentské volby. Je dost nepravděpodobné, že by se mu podařilo zvítězit již v prvním kole (tedy získat nadpoloviční většinu hlasů) a muselo by následovat kolo druhé. Podle Andrese Kasekampa by se pravděpodobně do druhého kola s Larkou probojoval také Laidoner, který by pak získal podporu všech ostatních stran, což by mu zajistilo vítězství.¹¹⁵ Podle von Raucha, bylo největší nebezpečí případné prohry *vapsů* v tom, že by se pokusili získat moc silou.¹¹⁶ Prohra by byla katalyzátorem, který by pro ně legalizoval použití moci.

5 Pätsův převrat a jeho důsledky pro *vapsy*

5.1 Preventivní převrat 12. 3. 1934

V reakci na vzniklou situaci vyhlásil *Riigivanen* Konstantin Päts 12. 3. 1934 na šest měsíců výjimečný stav. Jeho pravomoci byly v té době značně rozsáhlé, protože již platila ústava *vapsů*, podle které mohl Päts vyhlásit výjimečný stav, „pokud to vyžadoval zájem státu“. Přesto, že z počátku jednal částečně v mezích legality, posunutí prezidentských voleb a voleb do *Riigikogu* nová ústava výslovně zakazovala. Päts tedy spolu s Laidonerem (kterého jmenoval vrchním velitelem ozbrojených sil) provedl *de facto* státní převrat a to přesto, že ho z počátku podporovalo i *Riigikogu*. To se obávalo více uchopení moc *vapsy*, než zneužití moci Päsem a Laidonerem. Po převratu bylo zadrženo 400 členů *vapsů* a zakázána politická aktivita hnutí. *Vapsové* museli odejít z postů v lokální samosprávě, do které byli teprve nedávno zvoleni, a z domobrany.¹¹⁷

Oficiálně byl za důvod k vyhlášení výjimečného stavu označován připravovaný vojenský převrat *vapsů* a nebezpečí občanské války. Atmosféra ve společnosti, stejně jako agitační aktivity *vapsů*, mohly toto tvrzení částečně podporovat, ale o přípravě

¹¹⁴ Příloha č. 5: Počet podpisů získaných prezidentskými kandidáty, str. 4.

¹¹⁵ Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia, ...*, str. 62-63. Stejného názoru je i Lossowski, P.: *Kraje bałtyckie na drodze...*, str. 186. Ostatní autoři se naopak kloní k tomu, že by Larka vyhrál. Mezi ně patří například Laur, M.: *History of Estonia, ...*, str. 238.

¹¹⁶ von Rauch, G.: *The Baltic states: the years of independence ...*, str. 130.

¹¹⁷ Raun, T.: *Estonia and the Estonians, ...*, str. 119.

převratu nebyly nalezeny žádné důkazy.¹¹⁸ *Vapsově* ve své vítězství v prezidentských volbách věřili a neměli proto k převratu důvod. Co se týká nebezpečí občanské války, ta pravděpodobně nebyla takovou hrozbou, za jakou ji Päts vydával, ale podařilo se mu tímto argumentem přesvědčit ke spolupráci sociální demokraty, pro které byli *vapsově* nepřitelem číslo jedna. Polský historik J. Lewandowski dokonce tvrdí, vůdce sociálních demokratů, August Rei, věděl o převratu předem.¹¹⁹

5.2 Soudní procesy a „období mlčení“

5.2.1 Soudní procesy a pokus o puč

S členy *vapsů* proběhly dva soudní procesy. První z nich v roce 1935, tedy rok po Päťsově převratu. Hlavním obviněním, kterému členové *vapsů* čelili, bylo nařčení z přípravy vojenského převratu. To se však nepodařilo prokázat a většina z obviněných byla propuštěna a pouze několik členů bylo odsouzeno ke krátkým trestům za narušování veřejného pořádku.¹²⁰ Při druhém, tentokrát skutečném pokusu o převrat v roce 1935, již Päťsův režim nezaváhal a dokázal využít situace. Konspirace byla odhalena a její účastníci v květnu 1936 odsouzeni vojenským soudem k dlouhým trestům nucených prací. Převratu, částečně financovaného z finských peněz, se mělo účastnit asi 700 jednotek a měl proběhnout 8. 12. 1935. V této době se v Tallinnu konal kongres Vlasteneckého svazu¹²¹ a většina Päťsových sympatizantů a spolupracovníků se ho účastnila. Podle plánu spiklenců se měl Sirk vrátit z exilu ve Finsku a vést novou vládu složenou s *vapsů* a některých dalších osobností.¹²²

Vapsově se pokusem o převrat zdiskreditovali v očích veřejnosti a díky relativním úspěchům a propagandě Päťsova režimu ztratili i poslední zbytky svého vlivu. Po amnestii politických vězňů v květnu roku 1938, Larka předal vedení organizace Hjalmaru Mäe a ten *vapsy* rozpustil. Hnutí však *de facto* zaniklo již po neúspěšném převratu v roce 1935.

¹¹⁸ von Rauch, G.: *The Baltic states: the years of independence ...*, str. 151.

¹¹⁹ Lewandowski, J.: *Historia Estonii, ...*, str. 196.

¹²⁰ Lewandowski, J.: *Estonia, ...* str. 107.

¹²¹ Vlastenecký svaz (*Isamaaliit*) vznikl v roce 1935 a měl se stát zastřešující organizací autoritativního režimu.

5.2.2 Období mlčení

Konstantin Päts se snažil vypadat jako zachránce země před vojenskou diktaturou a občanskou válku, ale ve skutečnosti jednal více v zájmu svém, než v zájmu estonské demokracie. Příliš dobře si uvědomoval, že jeho šance na zvolení prezidentem jsou mizivé a nechtěl se tak snadno vzdát moci. Podle svého názoru jako jeden ze zakladatelů měl „právo“ na rozhodování o státě, který pomáhal budovat. Jak uvádí Toivo Raun, rozdíl mezi *vapsy* a Pätem by neměl být přeceňován.¹²³ Svaz zemědělců podporoval návrh ústavy *vapsů* v ústavním referendu 1933. Přesto, že Päts ústavu po svém převratu kritizoval jako autoritativní, sám ji ochotně využíval k dosažení svých cílů.¹²⁴ Tento „preventivní převrat“ byl spíše záležitostí osobních ambic hlavních protagonistů, kteří se nechtěli vzdát moci, než pokusem zachránit estonskou demokracii.

Konstantin Päts si získal podporu armády tím, že se spojil s generálem Laidonerem. *Vapsově* měli sice v armádě značnou podporu, ale Larka se popularitou s Laidonerem nemohl měřit.¹²⁵ Päts s Laidonerem byly považováni za zakladatele státu, díky kterým byla vybojována samostatnost. To všechno hrálo v jejich prospěch. Nezanedbatelná byla také sovětská podpora Päťsovi. Sovětskými diplomaty byl viděn jako nejvhodnější kandidát na estonského prezidenta a za tímto účelem se ho snažili všemi dostupnými způsoby podporovat.¹²⁶

Päťsovi se podařilo hnutí neutralizovat také díky své poměrně úspěšné pravicové politice, která přijala za svou většinu požadavků *vapsů*. Například zavedl některé korporativistické instituce a tím, že se stal silným prezidentem vládnoucím pomocí dekretů, splnil požadavek *vapsů* na „vládu silné ruky“. Päťsovi nahrávalo zlepšení ekonomické situace, které mohl vydávat za úspěch své politiky. Na venkově měl silnou pozici již dříve a díky zlepšení hospodářské a politické situace si získal i městskou střední třídu. Päts nahradil *vapsy* jako symbol stability a podařilo se mu to bez represí nebo občanské války. To, že proti němu nevznikl v podstatě žádný odpor, ukazuje, že Päts byl pro většinu společnosti přijatelnější než *vapsově*.¹²⁷

¹²² von Rauch, G.: *The Baltic states: the years of independence* ..., str. 157 .

¹²³ Raun, T.: *Estonia and the Estonians*, ..., str. 119.

¹²⁴ Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy* ..., str. 56.

¹²⁵ Tamtéž, str. 63.

¹²⁶ Ilmjärv, M.: *Silent submissio: formation of foreign policy of Estonia, Latvia and Lithuania* ... str. 97-101.

¹²⁷ Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy* ..., str. 62.

Estonský autoritativní režim byl jeden z nejmírnějších v meziválečné Evropě. Nebyly vykonány žádné popravy a až na výjimky byly represe prováděny pouze proti *vapsům*.¹²⁸ Georg von Rauch dokonce režim nazývá autoritativní demokracií.¹²⁹

6 Ideologie hnutí

6.1 Ideologie

Vapsové byli extrémně pravicovým hnutím, které mělo svá určitá specifika. Výjimečným jej činila jeho obrovská popularita a vítězství jeho návrhu ústavy v referendu. V něm ale velká část voličů hlasovala spíše pro nutnou změnu a stabilitu, než pro samotné *vapsy*. I další vítězství *vapsů* jsou diskutabilní. Ve volbách do městské samosprávy sice s převahou vyhráli, ale na venkově si svou pozici udržely agrární strany, a protože v Estonsku žila většina obyvatel na vesnici, tak byly výsledky na venkově rozhodující. Ani množství podpisů, které Larka jako kandidát na prezidenta získal, by nemuselo znamenat vítězství, protože na venkově se hlasy sbíraly mnohem hůře, a proto sbírání podpisů probíhalo intenzivněji ve městech. Není tedy vůbec jisté, jestli by Larka nebyl v druhém kole poražen Laidonerem.

Vapsové byli vnímáni jako národní hrdinové, kteří reprezentují ty nejlepší vlastnosti estonského národa. Mysleli si, že díky své účasti v osvobozené válce jako jediní vědí, co je pro Estonsko nejlepší. Chtěli obnovit „ducha války za nezávislost“ (*vabadussõja vaim*), který měl vrátit do společnosti ideály z doby osvobozené války, tedy hlavně bratrství, solidaritu a sebeobětování.¹³⁰ V referendu o nové ústavě, ale i ve volbách, byli většinou společností vnímáni jako nepolitické a nezkorumpované hnutí, které chtělo pro Estonsko jen to nejlepší. I dnes Estonci *vapsy* vnímají většinou pozitivně. Pro většinu zůstávají čestnými patrioty, kteří se problémy meziválečného státu rozhodli řešit špatnou cestou.¹³¹

Pro *vapsy* bylo důležité obnovit jednotu, která podle jejich názoru za války panovala. Proto pro ně byl „duch války za nezávislost“ tak důležitý a za největší zradu na estonské společnosti považovali její dělní. Ať už se jednalo o rozdělení podle

¹²⁸ Mezi výjimky patří Kaarel Pusta, velvyslanec Estonska ve skandinávských zemích, a Jaan Tõnisson, který musel ukončit činnost svého deníku *Postimees*.

¹²⁹ von Rauch, G.: *The Baltic states: the years of independence ...*, str. 154.

¹³⁰ Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia, ...*, str. 64.

¹³¹ Kasekamp, A.: *Extreme-right parties in contemporary Estonia*. Patterns of Prejudice. 2003, Vol. 37, No. 4, str. 402.

politických stran, nebo ještě hůře, na společenské třídy, vždy to znamenalo oslabení jednoty národa. Není se proto čemu divit, že největším nepřítelem *vapsů* byli sociální demokraté a marxismus jako takový.¹³² To se projevilo například při pokusu *vapsů* prosadit zákon, který by sociální demokraty zakazoval.

Stanley G. Payne uvádí, že cílem *vapsů* byl autoritativnější a nacionalističtější režim.¹³³ Chtěli vytvořit národní stát (*rahvusriik*), který by jednal v zájmu celého národa a ne jen v zájmu určité skupiny obyvatelstva. Estonský národ měl jednat jednomyslně a byl chápán jako vyšší hodnota než stát. *Vapsové* se domnívali, že v jednotě národa je skrytý recept na veškeré neduhy společnosti. Proto vyhlásili válku stranickému systému a jeden z jejich sloganů zněl „demokracie bez politických stran“.¹³⁴

Vapsové nezapřeli svůj původ v hnutí bývalých spolubojovníků. Rádi organizovali přehlídky, na kterých pochodovali v uniformách. Jejich stejnokrojem byl černý baret (který se brzy stal symbolem hnutí) a šedozeleňá košile s černo-bílou páskou na rukávu, na které byl znak hnutí – ruka držící meč a data 1918-1920. Zdravili se nacistickým pozdravem a jejich organizace měla strukturu podobnou armádě. Ve své předvolební kampani s úspěchem využívali moderní techniku, která jim pomáhala v propagaci. Jezdili z města do města s konvojem nákladních aut nebo například Larka přilétal na shromáždění v letadle. To demonstrovalo para-militární aspekt hnutí a zároveň vždy zaručeně přitahovalo zvědavé diváky.

Kompromis nebyl silnou stránkou *vapsů*, stejně jako u žádného hnutí, které bylo původně složeno z bývalých vojáků. *Vapsové* šli přímo za svým cílem a demagogickými slogany podporovali své snažení. Jedním z příkladů je prohlášení, které vyšlo ve *Võitlusu* krátce po vítězném referendu, tedy v době, kdy bylo hnutí na vrcholu popularity.

„*Vapsové vyhraji nebo zemřou v boji za to, čemu věří. Pro nás třetí cesta – podrobení se nebo kompromis – neexistuje.*“¹³⁵

Z nekompromisního prohlášení je cítit vojenské uvažování, stejně jako výhružku v případě, že by se situace nevyvíjela v jejich prospěch. Není těžké si představit, že lidé

¹³² Komunistická strana nehrála po pokusu o puč v roce 1924 v Estonsku téměř žádnou roli, a proto se *vapsové* vymezovali proti sociálním demokratům, jako reálnějšímu nepříteli.

¹³³ Payne, S., G.: *A History of Fascism* ..., str. 324.

¹³⁴ Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia*, ..., str. 65-66.

¹³⁵ *Võitlus*, 19. listopadu, 1933, citace dle Griffin, R.: *Fascism*, ..., str. 216.

uvěřili Pätsovi, který později tvrdil, že *vapsové* chystali převrat. Pro *vapsy* mohla být podobná prohlášení pouze součástí předvolební rétoriky, ale pokud byla brána doslovně, hrála jejich nepřátelům do karet.

Jako jeden z hlavních cílů si *vapsové* vytyčili boj s korupcí. Jejich populistické útoky proti zkorumpovanému politickému systému, korespondovaly s náladou ve společnosti a množství korupčních skandálů v *Riigigkou* jim jen nahrávalo.¹³⁶ Korupci většina *vapsů* vnímala jako pošpinění svých ideálů a návrh nové ústavy byl logickým vyústěním situace. Silný prezident měl být zárukou nezkorumpovanosti a měl reprezentovat jednotu národa. *Vapsové* podle svých vlastních slov nechtěli vytvořit autoritativní stát,¹³⁷ ale domnívali se, že jejich verze ústavy povede k nové, pro Estonsko lepší, formě demokracie.

Nacionalismus *vapsů* nebyl agresivní vůči národnostním menšinám. Nejpočetnější menšina, ruská, nebyla vnímána jako hrozba. Co se týká baltských Němců, tak k nim *vapsové*, stejně jako většina estonské společnosti, chovali tradiční nedůvěru. Ani zde se nejednalo o slepý nacionalismus, protože mezi bojovníky za nezávislost Estonska byli i baltští Němci, kteří se později stali i členy *vapsů*. *Vapsové* nebyli rasisté ani antisemité. Jestliže mezi nimi existoval antisemitismus, pak nebyl větší než ve společnosti jako celku.¹³⁸ Hnutí nemělo expanzionistické cíle, ale chtělo bránit stávající státní hranice. Stejně jako naprostá většina Estonců byli *vapsové* spokojeni s územím získaným po první světové válce a neměli žádný důvod se snažit o jakékoliv územní zisky na úkor Sovětského svazu, který byl navíc vnímán jako největší hrozba.

Učení luteránské církve bylo přijímáno pozitivně a *vapsové* z něho přejímali myšlenky, které korespondovali s jejich vlastní ideologií.¹³⁹ Nejednalo se však o oficiální kontakty, ale o shodu v názorech.

Představy *vapsů* o řešení ekonomických otázek nebyly příliš ucelené a vycházely z utopické vize, že nastolení národního státu a „patriotické ekonomie“

¹³⁶ Například skandály v poslední Tõnissonově vládě, které pomohly *vapsům* k vítěznému referendu. Prvním z nich byl prodej jediných dvou estonských vojenských lodí Peru a v druhém se jednalo o zaplacení ministra spravedlnosti do pašování alkoholu. Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia*, ..., str. 48.

¹³⁷ Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia*, ..., str. 66.

¹³⁸ Například plukovník a baltický Němec Arthur von Buxhoeveden byl předsedou organizace v Kuressaare a žid Gotfrieda Firka byl zakladatelem regionální organizace v Rakvere. Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia*, ..., str. 74 a 135.

¹³⁹ Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia*, ..., str. 78-79. Podobný názor měli například na sebeobětování, patriotismus, odmítání marxismu a na postavení žen ve společnosti.

(*rahvuslik majandus*) vyřeší všechny problémy samo.¹⁴⁰ V takovéto společnosti měli všichni spolupracovat pro dobro státu. Typicky pro podobná hnutí se *vapsové* snažili najít „třetí cestu“ mezi kapitalismem a socialismem.

6.2 Kontakty se zahraničím

6.2.1 Lapua

Jestliže byly *vapsové* ovlivněni ze zahraničí, pak to bylo z Finska. Obě země si byly lingvisticky i historicky blízké a jejich politické strany mezi sebou spolupracovaly. Protože finští dobrovolníci bojovali v průběhu války za nezávislost v estonské armádě, tak se zcela přirozeně vyvinuly vztahy i mezi veteránskými organizacemi obou zemí a například estonští veteráni se účastnili vzpomínkových akcí na padlé finské dobrovolníky v Estonsku.

Finská Lapua, vznikla v roce 1929 jako aktivistické antikomunistické hnutí, hlásící se k odkazu „bílých“ z finské občanské války, a brzy se stala vzorem estonským *vapsům*. Hlavním cílem Lapui byl zákaz komunistických aktivit, ale postupně se radikalizovala a začátkem 30. let byla dost silná na to, aby mohla diktovat vládě svoji agendu. Po pokusu o revoltu v Mäntsälä v roce 1932 bylo hnutí zakázáno. Radikální pravice založila svou vlastní nástupnickou stranu, Lidové vlastenecké hnutí (IKL – *Isänmaallinen Kansanliike*), které však již nebylo masovým lidovým hnutím jako Lapua, ale nepříliš početnou politickou stranou inspirovanou nacismem.¹⁴¹

Vzestup Lapui se stal podmětem pro aktivity *vapsů*. Inspirace byla tak očividná, že *vapsové* byli často nepřáteli označováni jako estonská Lapua. Vliv neměla jen Lapua na *vapsy*, ale později, po úspěchu v ústavním referendu, naopak *vapsové* byli příkladem úspěchu pro IKL.¹⁴² Podle Łossowského byla Lapua hlavním vzorem *vapsů* do roku 1932, protože do té doby byla legální. Potom co byla zakázána, se *vapsové*, kteří se snažili držet v mezích zákona, přeorientovali na Německo. Přesto ale i později byly vztahy s finskou krajní pravicí stále intenzivní.¹⁴³ Sirka považovalo IKL za hrdinu a hlavně mládežnická organizace IKL se velmi aktivně angažovala v pokusu o převrat

¹⁴⁰ Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia, ...*, str. 79.

¹⁴¹ Jutikkala, E., Pirinen, K.: *Dějiny Finska*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2006, str. 242-243.

¹⁴² Kasekamp, A.: *Radical Right-Wing Movements in the North-East Baltic*. *Journal of Contemporary History*. 1999, Vol. 34, No. 4, str. 597.

¹⁴³ Łossowski, P.: *Kraje bałtyckie na drodze...*, str. 166.

v roce 1935. Finsko bylo základnou pro protirežimní aktivity *vapsů*, a jejich přívrženci jim pomohli se zbrojením a transportem zbraní, munice a osob. Po nepovedeném převratu docházelo k zatýkání jak v Estonsku, tak ve Finsku.¹⁴⁴

6.2.2 Vztah k Itálii a fašismu

Vztah *vapsů* k Itálii byl sice obdivný, ale to bylo vše. Jediné, čím italský fašismus *vapsy* skutečně ovlivnil, byl úspěšný příklad. Takto ale zapůsobil na všechna extrémně pravicová hnutí té doby v Evropě. Kasekamp uvádí, že jestliže měly *vapsové* nějaké informace o fašistické Itálii, tak byly značně zkreslené a podané z druhé ruky.¹⁴⁵ *Vapsové* si uvědomovali, že jsou součástí celoevropského trendu, ale odmítali tvrzení, že jsou fašisté. Trvali na tom, že jejich program vznikl samostatně, a že každá země si musí vyvinout svůj vlastní model, který je pro ni nejvhodnější.¹⁴⁶

Stanley G. Payne ve své práci uvádí klasifikaci radikálně pravicových, autoritativních a fašistických hnutí a *vapsy* řadí mezi hnutí radikálně pravicová. Upozorňuje však na to, že i radikálně pravicová hnutí, byla fašistickou ideologií přirozeně ovlivněna, a že oba politické směry si byly blízké.¹⁴⁷ Žádný stát se nevyvíjel v naprosté izolaci, a proto ani není možné, aby nebyl ovlivněn cizími vlivy, což je dobře patrné hlavně v případě různých politických doktrín. I přes to, že *vapsové* neměli kontakty se zahraničními fašistickými a krajně pravicovými hnutími (mimo Lapuu), není možné říci, že by byli fašismem naprosto nedotčeni. Estonsko bylo, stejně jako většina zemí, součástí celoevropského příklonu k extrémní pravici. *Vapsové* byli pouze ovlivněni méně, než většina jim podobných.

Vztah *vapsů* k fašismu charakterizoval Sirk ve svém interview pro ruské noviny Segodňa v Rize:

„Je potřeba znát psychologii Estonců, abyste pochopili, že fašismus je zde bezpředmětný. Estonci milují svobodu. Nikdy se nepodrobí diktatuře ... My nejsme fašisti. Neuznáváme vůdcovský princip. Požadujeme lidovou vládu. Zůstáváme tedy

¹⁴⁴ Kasekamp, A.: *Radical Right-Wing Movements in the North-East Baltic ...*, str. 597.

¹⁴⁵ Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia, ...*, str. 69.

¹⁴⁶ Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia, ...*, str. 70. Jiného názoru je Łossowski, P.: *Kraje bałtyckie na drodze ...*, str. 163-4, který se domnívá, že hnutí nebylo originální a přímo se inspirovalo od italských fašistů. Také tvrdí, že se jednalo o stejné fašistické hnutí, jaká vznikala v mnoha státech středovýchodní Evropy.

*demokraty, ale naším vlastním způsobem. Uznáváme existenci stran a státních orgánů. Nepopíráme svobodu tisku. Nepotřebujeme Hitlera nebo Mussoliniho; potřebujeme čestné politické vůdce. To je rozdíl mezi námi a ostatními novými hnutími v zahraničí. Jsme jedineční a nejsme kopie ... Nechceme umlčet sociální demokraty, protože i oni jsou Estonci. Morální nebo fyzický teror je v Estonsku nemyslitelný.*¹⁴⁸

Nepochybuji o tom, že Sirk skutečně věřil tomu, co sám tvrdil. *Vapsově* se nepovažovali za fašisty, stejně jako věřili, že systém který by vytvořili, by byl demokratický a nejlepší pro všechny Estonce. Také je pravda, že *vapsově* byli estonské hnutí, které vycházelo z estonských kořenů bez rozhodujících vlivů ze zahraničí. Co se týká Sirkových prohlášení o nemyslitelnosti teroru a sociálních demokratech, zde bych byla opatrnější. Mezi oběma skupinami bylo velké množství sporů, které sice nepřerostly v pouliční bitky, ale přesto byly vyhocené. Stačí si jen připomenout vzájemné narušování shromáždění a návrh zákona, který měl sociální demokraty zakázat. Sirkovo vyjádření však jasně vypovídá o tom, jaké měli *vapsově* představy sami o sobě a jak se chtěli prezentovat na veřejnosti.

6.2.3 Vztah k Německu

Ze spolupráce s nacisty byli *vapsově* obviňováni již na počátku třicátých let. Jejich oponenti si totiž velmi dobře uvědomovali, že je to nejjistější a nejjednodušší způsob jak *vapsům* uškodit. Pobaltští Němci byli „historickým nepřítelem“, proti kterému se Estonci v průběhu národního obrození vymezovali. Proto se i v období nezávislé republiky obvinění ze spolupráce s nimi, a zvláště později s nacisty, rovnalo politické sebevraždě. Když vůdce nacistů v Estonsku, von zur Mühlen, *vapsy* otevřeně podpořil, jeho prohlášení spustilo vlnu obrovské kritiky, která přicházela ze všech stran, a to přestože se *vapsově* od jeho podpory rázně distancovali. Stejně tak, přestože *Võitlus* přivítal převzetí moci Hitlerem, brzy nato s komentáři o nacistech skončil, ve snaze vyhnout se nařčením o možné spolupráci s nimi.¹⁴⁹ Svým oponentům ale už vítanou zbraň z ruky vyrazit nedokázali. Je sice možné, že zde nějaké pokusy o navázání vztahů

¹⁴⁷ Payne, S., G.: *A History of Fascism ...*, str. 15.

¹⁴⁸ Citace dle *Vaba Maa*, 5. 12. 1933 cituje Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia, ...*, str. 71.

¹⁴⁹ Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia, ...*, str. 75.

mezi *vapsy* a nacisty byly, ale nakonec ztroskotaly a *vapsové* se vydali svou vlastní cestou.¹⁵⁰

Přestože s nacisty nespolupracovali, většina jejich současníků věřila, že ano. Věřil tomu také Sovětský svaz, který se obával, že by *vapsové* mohli převratem převzít moc a svým příkladem podpořit extrémní pravici v okolních zemích a orientovat svou politiku na nacistické Německo. To hrálo roli v sovětském rozhodnutí podporovat Pätse jako prezidentského kandidáta.¹⁵¹

7 Závěr

Vznik a vývoj hnutí *vapsů* byl ovlivněn mnoha faktory. Nejdůležitějším byla vnitřní situace v Estonsku, které na začátku třicátých let procházelo obdobím hospodářské a politické krize. Důsledky hospodářské krize nebyl parlamentní systém schopný řešit a důvěra Estonců v politické strany neustále klesala. Většina obyvatel si uvědomovala nutnost změny, ale pokus o reformu ústavy selhal. V takovéto situaci se objevuje hnutí, které bylo složeno z mužů, kterých si naprostá většina Estonců vážila, a které považovala za hrdiny.

Vapsové nebyli zdiskreditováni předchozí účastí v politice a brzy se stali symbolem stability. Nabízelí alternativu k zavedeným politickým stranám a svými populistickými sliby byli pro množství Estonců nadějí na vyřešení složité politické a hospodářské situace. Hnutí bylo velmi úspěšné hlavně ve městech, protože na ta dopadly nejhůře důsledky hospodářské krize, jako nezaměstnanost a snížení životní úrovně. Naopak na venkově nedokázali *vapsové* ohrozit pozice agrárních stran. V jediných volbách, kterých se zúčastnili, dokázali získat skoro polovinu městských hlasů, což jasně naznačuje, že by dokázali výrazně zasáhnout do prezidentských a parlamentních voleb. Výhra v prezidentských volbách už by byla pravděpodobně nad jejich síly, protože jejich městská voličská základna jim dávala v agrární zemi poměrně omezené možnosti. Přesto svým úspěchem dokázali podpořit podobně extrémně pravicové strany v okolních zemích (například IKL ve Finsku) a Sovětskému svazu se stát záminkou pro podporu Pätse.

¹⁵⁰ Ilmjärv, M.: *Silent subnission: formation of foreign policy of Estonia, Latvia and Lithuania ...*, str. 83-86. Jiný názor má Łossowski, P.: *Kraje bałtyckie na drodze ...*, str. 165, který tvrdí, že *vapsové* se sice ke vztahům s nacisty nemohli otevřeně přiznat, ale spolupracovali s nimi.

¹⁵¹ Ilmjärv, M.: *Silent subnission: formation of foreign policy of Estonia, Latvia and Lithuania ...*, str. 93-94.

Výjimečnost hnutí podle mě tkví v jeho obrovském úspěchu a popularitě, která nebyla u podobných extrémně pravicových stran obvyklá. Hnutí vycházelo z domácích kořenů, a proto bylo většině Estonců blízké. Jeho vůdci byli hrdinové a charismatický Artur Sirk dokázal nadchnout davu. V porovnání s podobnými hnutími byla jejich ideologie poměrně umírněná, a proto byli akceptovatelní pro většinu městského obyvatelstva. Svými populistickými prohlášeními na adresu politických stran a kritikou korupčních skandálů získávali další příznivce a jim samotným se dařilo vypadat jako čestné a korupcí nedotčené hnutí.

Díky své silné vazbě na válku za nezávislost měli *vapsové* přátelské vztahy s finskou Lapuou a později i s IKL. Lapua je ovlivnila jako úspěšný příklad a stala se jim předobrazem. Později získal Sirk ve Finsku azyl a IKL *vapsům* pomáhala s přípravou převratu. Vtahy se zahraničím tedy *vapsové* jednoznačně měli, ale významné byly pouze s finskými organizacemi. Nařčení ze spolupráce s italskými fašisty je neopodstatněné a stejně tak nespolečovali s nacisty. Po tom, co si *vapsové* uvědomili, že jakékoliv vztahy s nacisty jim můžou jen uškodit, přestali jejich úspěchy komentovat a popírali jakoukoliv spolupráci s nimi. Kontakty mezi nimi byly, ale pravděpodobně zůstalo jen u jednání o případné spolupráci. V zásadě lze říci, že Německo a nacismus, stejně jako Itálie a fašismus, hrály roli úspěšného příkladu, ale ne přímého hybatele nebo zásadního inspiračního zdroje.

Větší vliv než konkrétní doktríny měla celoevropská politická situace. Estonsko, jako malá země citlivá na výkyvy ve vývoji v okolních státech, nemohlo zůstat mimo celoevropský příklon ať už k extrémní pravici nebo autoritarismu. *Vapsové* se sice více než jiná extrémně pravicová hnutí drželi svých vlastních představ o lepší společnosti a budoucnosti Estonska, ale ani oni nedokázali zůstat naprosto izolovaní. Přesto je možné říci, že byli estonským fenoménem, tedy hnutím, které v takovéto podobě nikde jinde v Evropě nevzniklo.

8 Bibliografie

- Griffin, R.: *Fascism*, Oxford University Press, 1995.
- Champonnois, S., de Labriolle, F.: *L'Estonie*, Karthala, Paris 1997.
- Hiden, J., Salmon, P.: *The Baltic states and Europe, Estonia, Latvia & Lithuania in the Twentieth century*, Longman (revised edition), London and New York 1994.

- Ilmjärv, M.: *Silent submission: formation of foreign policy of Estonia, Latvia and Lithuania: period from mid-1920s to annexation in 1940*, Stockholm University Dept. of History, 2004.
- *Istoria Estonii 20. vek (učebnik dlja děsjatovo klasa školy s ruskym jzykom obučeňja)*, Koolibri, Tallinn 1992.
- Jackson, J., H.: *Estonia*, George Allen & Unwin Ltd., second edition 1948.
- Jutikkala, E., Pirinen, K.: *Dějiny Finska*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2006.
- Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia*, Macmillan Press, Houndmills, 2000.
- Kahk, J., Siilivask, K.: *Istorija Estonskoj SSR*, Tallinn 1987.
- Laur, M.: *History of Estonia*, Avita, Tallinn 2004.
- Lewandowski, J.: *Estonia*, Trio, Warszawa 2001.
- Lewandowski, J.: *Historia Estonii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2002.
- Łossowski, P.: *Kraje bałtyckie na drodze od demokracji parlamentarnej do dyktatury (1918-1934)*, Zakł. Narod. im. Ossolińskich, Wrocław 1972.
- Miljan, T.: *Historical dictionary of Estonia*, Scarecrow Press, Lanham 2004.
- Naan, G., I.: *Istorija Estonskoj SSR : (S devnejšich vremen do našich dnej)*, druhé vydání, Estonskoje gosudarstv. izdat., Tallinn 1958.
- Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy and The Rise of Authoritarianism in Estonia*, Contemporary political sociology series, SAGE publications, London/Beverly Hills, 1975.
- Payne, S., G.: *A History of Fascism, 1914-1945*, The University of Wisconsin Press, Madison 1995.
- von Rauch, G.: *The Baltic states: the years of independence: Estonia, Latvia, Lithuania, 1917-1940*, Hurst, London 1995.
- Raun, T.: *Estonia and the Estonians*, Hoover Institution Press, Stanford 2001.
- Švec, L.: *Dějiny pobaltských zemí*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001.
- Uustalu, E.: *The history of Estonian people*, Boreas Publishing, London 1952.
- Kasekamp, A.: *Extreme-right parties in contemporary Estonia. Patterns of Prejudice*. 2003, Vol. 37, No. 4, str. 401-414.

- Kasekamp, A.: *Radical Right-Wing Movements in the North-East Baltic*. Journal of Contemporary History. 1999. Vol. 34, No. 4, str. 587-600.
- Kasekamp, A.: *The Ideological Roots of Estonian Collaboration during the Nazi Occupation*. In Kõll, A., M.: *The Baltic Countries under occupation, Soviet and Nazi Rule 1939-1991*. No. 23. Stockholm: Studia Baltica Stockholmiensia, 2003. str. 85-95.
- Kahk, J., Tarvel, E.: *An economic history of the Baltic countries*. No. 20. Stockholm: Studia Baltica Stockholmiensia, 1997. str. 103-118 a 135.
- Lipping, I.: *The Emergence of Estonian Authoritarianism*. In Ziedonis, A., jr., Winter, W., L., Valgemäe, M. *Baltic History*. Columbus: The Ohio State University, 1974. s. 209-216.
- Metcalf, L., K.: *The Evolution of Presidential Power in Estonia, 1920-1992*. Journal of Baltic Studies, 1998. Vol. 24, No 4, str. 333-352.
- Siaroff, A.: *Democratic Breakdown and Democratic Stability: A Comparison of Interwar Estonia and Finland*. Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique. 1999, Vol. 32, No. 1, str. 103-124.
- Merusik, K.: *Juridica international* [online]. 2007 [cit. 2008-05-09]. Dostupný z WWW: <http://www.juridica.ee/international_en.php?year=2007&number=1>.

Summary

The *vaps* movement had its roots not only in the Estonian socio-economical and political background but the European context was also important. The lack of executive power, the constitutional crisis, political quarrels and the Great depression were the main reasons, but without the foreign examples, the rise of the movement would have been more difficult. The specific *vaps* ideology and their success made them special in the European context. *Vaps* were genuine Estonian extreme-right movement without ties with fascist Italy or Nazi Germany. The only relations they had were with Finish Lapua and later with IKL, but the most of the inspiration came from homeland. *Vaps* were fighting for national state but they were not racist or anti-Semites. They wanted to have “better democracy” without political parties but they did not want to reach authoritarianism. They did not want to make *coup d'état* because they did not need it – they would have been able to win the parliamentary elections. *Vaps* were more

moderate than most of the similar movements and they had popular support. They were especially popular in cities and towns because the countryside was under the influence of agrarian parties and was more conservative. Most of the voters of *vaps* were urban middle or lower-class because those classes were afraid of losing their status and *vaps* were the symbol of stability for them. This was the reason, why movement lost support so fast after Konstantin Päts *coup d'état*. When Päts became new symbol of stability, *vaps* were forgotten.

Seznam příloh

- Příloha č. 1: Výsledky parlamentních voleb 1919-1932 podle počtu získaných křesel (tabulka)
- Příloha č. 2: Výsledky hlasování v ústavních referendech (tabulka)
- Příloha č. 3: Nezaměstnanost v Estonsku mezi lety 1927-1935 (tabulka)
- Příloha č. 4: Národnostní složení Estonska (tabulka)
- Příloha č. 5: Počet podpisů získaných prezidentskými kandidáty (tabulka)
- Příloha č. 6: Výsledky voleb do místní vesnické samosprávy (tabulka)
- Příloha č. 7: Městské obyvatelstvo v Estonsku (tabulka)

Přílohy

Příloha č. 1: Výsledky parlamentních voleb 1919-1932 podle počtu získaných křesel (tabulka)

Zdroj: Siaroff, A.: *Democratic Breakdown and Democratic Stability: A Comparison of Interwar Estonia and Finland*. Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique. 1999, Vol. 32, No. 1., str. 110.

Strana	Ústavodárné shromáždění	Riigikogu				
		1919	1920	1923	1926	1929
Pravice						
Svaz zemědělců	8	21	23	23	24	42 ^a
Strana kolonistů	-	-	4	14	14	
Střed						
Křesťanská strana lidová	4	7	8	5	4	23 ^b
Lidová strana	25	10	8	8	9	
Strana práce	30	22	12	13	10	
Ostatní	-	1	8	2	-	
Menšiny						
Ruská	1	1	4	3	2	5
Německá a švédská	4	4	3	2	3	3
Levice						
Sociální demokraté	41	18	15	24	25	22
Komunistická strana ^c	-	5	10	-	-	-
Krajní levice	7	11	5	6	6	9
Celkem						
Celkem křesel	120	100	100	100	100	100

^a Sjedinená zemědělská strana.

^b Národní strana středu.

^c Zakázaná po pokusu o puč 1924.

Příloha č. 2: Výsledky hlasování v ústavních referendech (tabulka)

Sestaveno za použití více zdrojů: Raun, T: *Estonia and Estonians*, Hoover Institution Press, Stanford 2001, str. 117, Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy and The Rise of Authoritarianism in Estonia*, Contemporary political sociology series, SAGE publications, London/Beverly Hills, 1975, str. 52, Uustalu, E.: *The history of Estonian people*, Boreas Publishing, London 1952, str. 203-204.

Referendum	Oblast	Pro %	Počet hlasujících pro	Počet hlasujících proti ^c	Účast oprávněných voličů %
První doplněk - srpen 1932	Celkem	49,2	333 979	345 215	90,5 ^a
	Města ^b	31,9	62 888		84,8
	Venkov	57,2	259 976		93,2
Druhý doplněk - červen 1933	Celkem	32,7	160 000	330 000	66,5
	Města	25,8	42 162		71,1
	Venkov	36,7	114 068		63,7
Návrh <i>vapsü</i> - říjen 1933	Celkem	72,7	416 879	157 000	77,9
	Města	71,7	139 171		86,5
	Venkov	73,7	264 689		73,6

^a Účast byla povinná.

^b Do statistik popisujících hlasování ve městech ve všech třech referendech nepřipočítávám počty hlasů v malých městech. Ve všech třech případech v nich voliči hlasovali velmi podobně jako ve městech a počet voličů je v nich vzhledem k celkovému výsledku nepříliš významný (jednalo se asi o 20 000 voličů a volební účast byla různá: od zhruba 18 000 v prvním referendu do přibližně 15 000 v posledním referendu). V porovnání s celkovým počtem oprávněných voličů (opět se čísla různí podle referenda, ale přibližně 750 000 – ve městech 230 000 a na venkově 490 000) je pro potřeby mé práce možné tyto voliče zanedbat.

^c Informaci o tom, jak voliči hlasovali proti návrhu podle oblastí, se mi nepodařilo získat.

Příloha č. 3: Registrovaná nezaměstnanost v Estonsku mezi lety 1927-1935 (tabulka)

Zdroj: Parming, T.: *The Collapse of Liberal Democracy and The Rise of Authoritarianism in Estonia*, Contemporary political sociology series, SAGE publications, London/Beverly Hills, 1975, str. 34.

Měsíc a rok	Počet registrovaných nezaměstnaných ^a	Nezaměstnanost „bílých límečků“ (z registrovaných nezaměstnaných)
Leden 1927	4 130	191
Červenec 1927	2 273	181
Leden 1928	4 715	240
Červenec 1928	1 282	57
Leden 1929	7 989	245
Červenec 1929	1 493	62
Leden 1930	6 558	201
Červenec 1930	1 388	104
Leden 1931	6 870	252
Červenec 1931	1 308	68
Leden 1932	9 419	373
Červenec 1932	3 615	420
Leden 1933	14 091	909
Červenec 1933	3 148	565
Leden 1934	8 064	1 000
Červenec 1934	1 336	303
Leden 1935	3 158	361
Červenec 1935	209	27

^a Ne všichni nezaměstnaní byli registrováni.

Příloha č. 4: Národnostní složení Estonska (tabulka)

Tabulka vypracována podle textu: von Rauch, G.: *The Baltic states: the years of independence: Estonia, Latvia, Lithuania, 1917-1940*, Hurst, London 1995, str. 81-84.

Národnost	1922	% z celkového obyvatelstva	1934	% z celkového obyvatelstva
Estonci	970 000	87,6	992 000	88,1
Rusové	91 109	8,2	92,656	8,2
Baltští Němci	18 319	1,7	16,346	1,5
Švédí	7 850	0,7	7 641	0,7
Židé	4 566	0,4	4 434	0,4

Příloha č. 5: Počet podpisů získaných prezidentskými kandidáty (tabulka)

Zdroj: Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia*, Macmillan Press, Houndmills, 2000, str. 62.

	Larka	Laidoner	Päts	Rei
Tallinn	25 163	3 439	1 823	1 562
Tartu	10 039	1 627	505	223
Celá země	64 658	38 493	18 577	5 071
%	51	30	15	4

Příloha č. 6: Výsledky voleb do místní vesnické samosprávy (tabulka)

Zdroj: Kasekamp, A.: *The radical right in interwar Estonia*, Macmillan Press, Houndmills, 2000, str. 172.

Politická strana	%
Strana kolonistů	28
Svaz zemědělců	26
Další nesocialistické strany	22
Vapsové	11
Socialisté	11
Nezávislí	2

Příloha č. 7: Městské obyvatelstvo v Estonsku (tabulka)

Zdroj: Raun, T.: *Estonia and the Estonians*, Hoover Institution Press, Stanford 2001, str. 272.

Rok	Tallinn	Tartu	Celkově městského obyvatelstva	% z celkové populace Estonska
1922	122 419	50 342	276 982	25
1934	137 792	58 876	323 007	28,7